

Bir Kimliğin İnşası: Garbiyatçılık-Şarkiyatçılık İkilemi ve Etnosembolizm Bağlamında Birinci Türk Tarih Kongresi

The Identity Building: First Turkish History Congress in the context of Ethnosymbolism and Occidentalism-Orientalism Dilemma

Satuk Buğra Çetinkaya¹, Hasan Bozkurt Çelik²

Öz

Bu çalışmanın amacı Erken Cumhuriyet dönemi kimlik politikaları üzerinde tarih anlatısının ve tarihçilerin etkisini açıklamaktır. Çalışmada, temsil edici bir örnek olarak Birinci Türk Tarih Kurultayı odağa alınmaktadır. Kimlik ve tarih ilişkisi kurultay bildirilerinin üslup ve içeriği analiz edilerek ortaya koyulmaktadır. Bildirilerin üslubu Hayden White'in anlatı tarzlarını vurgulayan yöntemi çerçevesinde incelenmektedir. Bildirilerin içeriği ise garbiyatçılık-şarkiyatçılık ikilemi göz önünde tutularak değerlendirilmektedir. Ulus kurucu bir moment olarak Erken Cumhuriyetin tarihçilik pratiği ise etno-tarih yaklaşımından hareketle ele alınmaktadır. Kurultay katılımcılarının ulusu etnosembolizm perspektiften yola çıkarak kavradıkları düşünülmektedir. Çalışmanın mihverinde yer alan temel soru ise Erken Cumhuriyet tarihçiliğinin kendi içinde çeşitlenmesinin farklı kimlik tahayyülleri ve tarih bilgisi arasındaki ilişkiye yol açacak derecede ayrı patikalar oluşturup oluşturmadığıdır. Sonuç bölümünde bu soruyu cevaplamaya yönelik bulgular ve yorumlar, çalışmanın kısıtları ile beraber yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Garbiyatçılık, Şarkiyatçılık, Etnosembolizm, Milli Kimlik

Abstract

The aim of this article is to explain the effect of historical narrative and historians on the identity politics of the Early Republican period. The article focuses on the 1st Turkish History Congress as a representative example. The relationship between identity and history is revealed by analyzing the turn of phrase and content of the congress papers. The mode of the papers has been examined within the framework of Hayden White's method emphasizing the narrative styles. The content of the papers, on the other hand, has been evaluated by considering the orientalism-occidentalism dilemma. The historiography practice of the Early Republic as a nation-building moment was discussed within the framework of the ethno-history approach. It is thought that the congress participants comprehend the nation from an ethno-symbolist perspective. The main question at the center of the article is whether the diversification of Early Republican historiography within itself created separate paths that would lead to the relationship between different identity imaginations and historical knowledge. In the conclusion part, the findings and comments to answer this question are included together with the limitations of the study.

Keywords: Occidentalism, Orientalism, Ethnosymbolism, National Identity

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 17 / 02 / 2023

Accepted: 06 / 09 / 2023

¹ Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Osmaniye, Türkiye, birinci1.emailim@gmail.com Osmaniye, Türkiye

² Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Gümüşhane, Türkiye, hbozkurtcelik@gmail.com Gümüşhane, Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3641-2299>

Giriş

1920'ler, Julien Benda'nın ifadesi ile "Siyasal nefretlerin entelektüel olarak örgütlendiği bir çağdır." (2007: 34). Avrupa'nın çehresi barut ve baca isinin üstünü örten parlak madalyaların yansıması ile anlamsızlaşırken savaşın maliyeti uluslar ölçeğinde tahakkuk etmiştir. Yeni öteki olarak mağluplar, kimliklerini reaksiyoner biçimde kurguladılar. Hümanist ütopyaların varsaydığı insanlığın ötekisi, kıyametçilik ve kurtuluşçuluk arasında salınarak içe kapandı. Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi, farklı dünyaları aynı anlatının hikâyesine ama bir olumsuzluk türü olarak, edilgenlik kipi olarak dahil etmiştir. Çok uluslu imparatorluklar her birinde tek bir ulusun öngörüldüğü birbiri ile rekabet hâlindeki modern devletlere (Macartney, 1996: 102-103) ayrılmış ya da birbirlerinden ayırık toplulukları barındıran bu imparatorluklar, bir "bütünleştirici ilke" (Mardin, 2013: 153)³ etrafında yeniden entegre bir topluluk kurma çabasıyla ideolojik niteliği ağır basan politikalarla hareket etmiştir. Dünya ya sosyalizasyonun ya atomizasyonun ya da mistizasyonun ama her anlamda Batı'nın "oluş" sürecine soktuğu ve belirli dalgalarla kuşattığı yeni kapsama alanı içerisinde yoğun bir ben/öteki duyusuna maruz kalmıştır. Avrupa veya Batı, kendi tarihini bir üstünlükler alanı olarak kurgularken, Şark bir figüran veya Batı üstünlüğünün kanıtlandığı "varlıklar-yoklular şeması" olarak kurgulanmıştır (İslamoğlu, 2020: 13-21). Bunun sonucunda döneme mağluplar için genel yönelim, kimliğin inşasında tarihin yeni bir formda siyasal süreçlere dahil edilmesi olmuştur. Uluslar, ister galip isterse mağlup olsun, hem sözde hem de bir o kadar gerçek, "kimlik" tahayyüllerini, hakikatin amentüsü olarak bilimin mürşidliğinde inşa etme çabasında olmuşlardır. Bu çalışma, ilk savaş sonrası süreçte tecrübe edilmeye başlanan *insanlık durumlarının* tarihin anlamı ve yazılması üzerinde bıraktığı etkiyi anlama amacını içermektedir. Daha özelinde ise odağını Birinci Türk Tarih Kongresine çevirmektedir. Bu kongre, Türk ulus-devletinin inşasında kimliklenme sürecinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Kongre metinleri öncelikle garbiyatçılık-şarkiyatçılık ayrımına başvurularak yorumlanacaktır. Çalışmanın kimliklenme ile ilgili ikinci boyutunda ise, "Etno-Sembolist" ulusçuluk kuramına başvurulacaktır. Çünkü ulus, ulusçuluğun bir inşası olduğu kadar bir yoktan var ediş değeridir. En azından Türkiye'nin tarihi için bunu böyle değerlendirmek, belirli bir hatayı tekrarlamak anlamına gelecektir. Bu anlamda belirli bir etnik geçmişin varlığı kabul edilmekle beraber, bu etnik geçmişin sembol ve ritüellerinin sürekliliği ile bu sürekliliklerin belirli bir siyasal program çerçevesinde seferber edilmesi arasında fark olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın bir diğer boyutu ise, tarih yazım ve tarih eserlerinin incelenmesinde Hayden White'ın *Tarihin Poetikası*'nda bahsettiği türden sahneleme, kanıtlama ve ideolojik ima kiplerinin poetik bir edim olarak tarih çalışmalarına içkin olduğu kabulünden yola çıkarak, kongre bildirilerinin değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmenin, kongre bildirilerinin içerdiği şarkiyatçı ve garbiyatçı frekansları yakalamak açısından sahip olduğu imkân ise çalışmanın bir diğer amacıdır. Son bölümde bu hususa yer verilecektir. Onun öncesinde ilk bölümde çalışmanın üç boyutuna dair kuramsal çerçeve sunulacak, ikinci bölümde kongrenin tarihsel bağlamına dair belirli bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Nasıl Bir Tarih?

Tarih, bir çalışma alanı olarak mitolojik kahramanların soyağaçlarının düzenlenmesi ile zamana hükmetmenin kurallı faaliyeti olarak ortaya çıkmıştır. Süryani tarihçi Samosatalı Lukianos, tarih yazımda metot hakkında bazı sorular ortaya atmıştır. Lukianos'a göre bir tarihçi için başlıca sorunlar; "nasıl başlayacağı, elindeki malzemeyi nasıl düzenleyeceği, her bölüme ne kadar yer ayıracağı, neyi dışarıda bırakacağı, neyi uzun uzadıya işleyip neyi kısa keseceği, gerçekleri kelimelerle nasıl ifade edeceği ve bunları birbiriyle nasıl uyduracağıdır". Bugün bu soruların pek çoğu bir tarih çalışmasına yön vermede hâlâ etkin olmakla beraber, artık *hakikat* üzerine süren tartışma, tarih yazımında merkezi konumdadır (Breisach, 2018: 102).

Haydan White, tarihçinin "esasen poetik bir edimde bulunduğunu" ve tarihçinin bu edimle "tarihsel alanı önceden inşa ettiğini" dile getirir. Tarihçi, açıklamada başvuracağı kuramın ve verinin arasındaki bağlantıyı oluşturacağı zemini bu edim sayesinde var eder. Bu önceden tasarlama faaliyetinde dört tarz olduğu varsayılabilir: Bunlar Eğretileme, düzdeğişmece, kapsamlama ve ironidir (White, 1973: Preface). Tarihsel bir metinde açıklayıcı etkiyi oluşturmak için ise üç düzey ifade edilebilir. Söz konusu üç düzey Tablo 1'de gösterilmektedir. İlki, sahneleme, ikincisi kanıtlama ve üçüncüsü ideolojik ima kipidir. Sahneleme, dört farklı yolla tanımlanabilir: Romans, Tragedya, Komediya ve Hiciv. Belirli bir tarihsel çalışmanın ne tür bir olay örgüsü ile donatıldığını bu kategoriler çerçevesinde değerlendirmek, poetik süreçleri anlamlı şekilde açıklayabilmek için çeşitli imkânlar sunmaktadır. Mesela Fyre, ironi veya satiri kış, romanı yaz, komediye bahar ve tragedyayı sonbahar ile kodlar. Böylece bu edebi üsluplar ile dönemsel iklim koşulları arasında belirli bir poetik ilişkiyi ortaya koymaktadır (Frye, 1973: 151-223).

³Birleştiricilik ilkesi yöneten ve yönetilenler ya da yönetilenlerin kendi arasındaki geleneksel parçalılığı öncelikle kültürel ve ekonomik düzeylerde ortadan kaldırmayı ifade eder.

Tarihsel kanıtlamada da dört farklı tür olduğu ifade edilebilir: Formist, Organist, Mekanist, Bağlamsalçı. Formist hakikat teorisi, tarihsel alandaki nesnelere benzersiz niteliklerini tanımlamayı amaçlar. (Mesela Türk Devrimi eşsizdir). Formist bir açıklamada, bir tarihsel nesnenin kümeleştirilmesi, sınıflandırılması, tikelliğini vurgulayacak yönlerin açığa çıkarılması başlıca hususlardır (White, 1973: 12-13). Organist açıklama kipi, daha bütünleştiricidir ve tarih sentetik bir süreçtir bu kipte. Mekanistik açıklama da nihai olarak bütünleştiricidir ama sentetik olmaktan ziyade indirgeyici tarzdadır. Tarih nesnel ve nedensel yasalar sonucu meydana gelir. Bağlamsalcılıkta ise, olaylar, cereyan ettikleri bağlama göre açıklanır. Olayların neden o şekilde olup başka şekilde olmadıkları, etraflarını kuşatan tarihsel uzamdaki öbür olaylarla kurdukları özgül ilişkiler anlaşılabilir. Bağlamsalcılık, hem formalizmin tasnifçi eğilimlerinden hem de organizmacı ve mekanistik soyutlayıcılıktan kaçınmanın ürünüdür (White, 1973: 15-21). İdeolojik ima kipi ise yukarıda Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık konusunda yapılan ayrıma dayalı olarak aşağıdaki tabloya dahil edilmiştir:⁴

Tablo 1: Tarihyazım Şeması

Sahneleme	Kanıtlama	İdeolojik
Romantik	Formist	Düşman Oksidentalizm
Trajik	Mekanistik	Gizli Oryantalizm
Komik	Organist	İçeride Çoğalan Oryantalizm
Satirik	Bağlamsalçı	Ortakçı Oksidentalizm

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Elbette tarihyazımsal bir analiz tablodaki kadar saf hâlde olmayacaktır. Ancak belirli sınırlılıkları kabul edilerek bu tablodaki kategorilere dayalı bir analizin imkânını soruşturmak bu çalışmanın genel amaçlarından biridir.⁵

Tarihçilerin pek çoğu, geçmiş hakkında araştırmalarını kaleme alırken anlatı biçimlerinin olgulara tekabül edeceğini varsayarlar. Bu görüş, Hayden White, Paul Ricoeur ve F.R. Ankersmit gibi düşünürlerin karşı çıktığı bir anlayıştır. White, anlatı biçimleri ile geçmişte yaşanmış olanların tekabülü konusunu tartışmaya açar. White'a göre tarih, keşfedilmez ancak icat veya tahayyül edilebilir. Çünkü ona göre tarihçi, geçmişe "hikâyeler dayatır". Tarihin ampirist yöntemine bağlı tarihçilere karşı çıkan White, tarihi geçmişin şimdideki temsili olarak tanımlar. White'ın bu bakış açısı 20.yüzyılda analitik felsefenin dil konusundaki tartışmalarından etkilenmiştir. Munslow'un ifadesi ile "Dil bilginin üretildiği ve anlaşıldığı asal durumdur". Dolayısı ile tarih metninin kuruluşu ya da yapısı, anlam inşa edici bir güce sahiptir (Munslow, 2021: 217-219).

Foucault gibi White da tarihçilerin ürünlerini sosyal teorinin değil, edebi alanın bir ürünü olarak kavrar. Her iki düşünür için de tarih yazımında esas nokta "söylemsel pratikler ve belirleyici mecaz" yapılarıdır. Buradan hareketle White, anlatı biçimleri ile tarihsel olayların yorumu arasında bir ilişki olduğunu öne sürer. White için sorun tarihçinin anlatı biçimlerini geçmişe nasıl dayattığıdır. White, soruları ve yöntemi ile sosyal bilim felsefesinin 19.yüzyıla dayanan özne-nesne ayrımının ötesine geçmeye yönelik bir teşebbüste bulunur. O, yorumbilimsel bir noktadan hareketle dil-dünya ayrımının tarihçi için anlamlı olmadığını ileri sürer. Tarihçi, geçmişin ne olduğuna vakıf olmak için dilin araçlarına ihtiyaç duyar. Dolayısı ile edebi bir faaliyete başvurur. White'a göre tarihçi "geçmiş, onu örgütleme üzere tasarladığı anlatı formu vasıtası ile" kavrar. Geçmişe yönelik bu edebi vasıta, temsilin dört temel mecaz yapısı içerisinde ortaya çıkar (Munslow, 2021: 220-221).

Tarihçi, anlatı için öyküleştirmeye, argümanları bulmaya ve tekil olayları eklemlemeye ihtiyaç duyar. White, tarihsel delillerin saptanması ve yorumunun öyküleştirme tarafından belirlendiğini iddia eder. Bu yüzden, tarih ve retorik arasındaki Aydınlanmacı ayrımın kurgu olduğunu ileri sürer. Ona göre, anlatı biçimleri vasıtası öyküleştirilen geçmiş, bir "önem havasına" ve "gerçeklik algısına" sahiptir. Dolayısı ile tarih, onun retoriğinden ayrı bir ampirik gerçeklik şeklinde yazılamaz. White için tarihçi, geçmiş düzenlerken kurucu bir işleve sahiptir. O, tarih çalışmalarındaki temel sorusundan hareketle içeriğe girmeden önce anlatı biçiminin saptanması gerektiğini ileri sürer. Foucault'nun ifade ettiği gibi, araştırmanın başlangıcında tarih anlatısındaki "egemen epistemik mecaz yapıları" açıkça belirlenmelidir. Sonuç olarak White'a göre

⁴ Şarkiyatçı ve Garbiyatçı anlatıların hangi sahneleme ve kanıtlama kipleri ile uyduğuna dair ölçütler şöyle sıralanabilir: Romantik-Formist kip tikelci ve ben merkezci bir anlatının ağır bastığı Düşman Oryantalizm kipi ile uyur. Gizli oryantalizm, çoğunlukla pozitivist- niceliksel bir karaktere sahip aktörlerce içselleştirildiği için trajik-mekanist kiplerle örtüşür. "Nesting Orientalism" ise daha çok "ulus" için aktörlerin bütünlüğü ve modernizasyonunu merkeze aldığı ve nihai sonda zafer kazanılacağını, istenen hedefe ulaşılacağını vurguladığı için komik-organist kiple uyur. Ortakçı Oksidentalizm ise bir tür doğu hümanizmi ile çağdaş teknolojinin iç çeliğine dayandığı için daha bağlam odaklı işler.

⁵ Bu tablo, Hayden White'in Metahistory eserindeki tablolaştırılmadan yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

“tarihsel söylemin retoriği sorununu gündeme getirmenin, betimlemenin ve analizinin doğası sorununu gündeme getirmek anlamına geldiği” söylenebilir (White, 1975: 52). White’ın yöntemine bakılacak olursa tarihsel açıklama kiplerinin kümeleştirildiği görülür. Mecaz türü, tahkiye biçimi, argüman formu ve ideolojik yapı olarak dört kategori söz konusudur. Mecaz türleri; metafor, metonimi ve kapsama ve ironiden oluşmaktadır. Tahkiye ya da öyküleştirme biçimleri; romantik, trajik, komik ve satirikten oluşur. Argüman formları ise formist, mekanistik, organistik ve bağlamcı şeklinde sıralanabilir. Tarihinin anlatısını kurarken başvurduğu ilk üç kategori, belirli bir ideolojik yapıya yönlendirir. White’a göre bu tekabüliyet ya da kümeleştirme bir zorunluluk değildir. Genellikle tarihçilerin eserlerini edebi biçim, açıklama formu ve ideolojik uzantı arasındaki gerilim karakterize eder (White, 1973: 29).

White, “metaforun temsili, metoniminin indirgemeci, kapsamanın bütünleştirici ve ironinin de yok sayıcı” bir anlatıya imkân tanıdığını belirtir. Tahkiye biçimine geçilecek olursa anlatının edebi örgüsü ile ideolojik mesaj arasındaki ilişkinin daha sahil bir resmi görülür. Tahkiye biçimi romantik olduğunda, metin, kahramanın nihai başarısının garanti edildiği bir macera süreci şeklinde örülür. Ulusun rakiplerini alt ederek nihai zafere ulaşması veya sınıf mücadelesinin kazanılması bu duruma örnek gösterilebilir. Satirik (hıcivli) biçim, anlatının kahramanının acizliğine yaptığı vurgu iler romantik biçimin tersidir. Üçüncü olarak trajik biçim ise romantik örgüdeki mücadeleyi ve kahramanın serüvenini barındırmakla birlikte, sonunda mağlubiyet, ölüm veya başarısızlık söz konusudur. Komik biçimde ise anlatının kahramanının nihai zaferi söz konusu olmamakla birlikte, engeller karşısında geçici ve uzlaşmacı bir başarısı mevcuttur. Komik anlatı, öteki olarak kodlanan ile bir tür uzlaşma yaratıldığı ve bunun kutlandığı durumlarla son bulur (Munslow, 2021: 242-243).

Argüman formları ise hakikat iddiasını güçlendirecek ya da yapı sökümü uğratan niteliklere sahiptir. Munslow’a göre tarihçiler, olaylara ilişkin açıklamalarını destekleyecek argüman ve argüman formları belirlerler. Bu formlar, parçalama, indirgeme, bütünleştirme gibi çeşitli şekillerde olabilir. Örneğin, formist argüman formu “geçmişteki olayların, insanların ve eylemlerin biricik, atomistik ya da ayrık niteliğini” saptar. Böylece, genelleme yapabilmek için tekil olayları bir arada tahayyül etmeyi kolaylaştırır. Organistik form ise bütünleştirici bir özelliğe sahiptir. İnsan eylemleri ile olaylar arasında bir bağlantı kurarak bu durumun daha geniş bir tarihsel bütünü parçası olduğunu göstermeye hizmet eder. Sentetik süreçlerin açıklanması amacını güder. Tekil olay ya da kişi, karmaşık ve çok daha geniş bir tarihsel sürecin parçası hâline getirilir. Mekanistik formda ise indirgemeci bir ton hâkimdir. Birbiri ile ilişkili parçaların nedensellik ilişkisi içerisinde ve daha genel bir yasanın denk parçaları şeklinde anlatılması amacına yardımcı olur. Marksist altyapı-üstyapı ayrımı ve bu yapılar arasındaki ilişki mekanistik formun klasik bir örneğidir. Son olarak ise bağlamcı argüman ılımlı bir forma işaret eder. Geçmiş olaylar ve insanlar arasındaki bağlantıyı ilişkiler ağı şeklinde açıklamayı amaçlar. Bir ülkedeki sınıf siyasetinin oluşumunda o ülkedeki kültürel yapı ve siyasi kurumların etkisini göz ardı etmeme yönündeki post-marksist tarih tezleri kısmen bu forma örnek gösterilebilir (Munslow, 2021: 243-244).

Edebi biçimlerin, anlatı örgüsünün yapıtaşları mecazların ve argüman formlarının ideolojik uzantıları arasında zorunlu bir tekabüliyet olamayabilir. Batılı tarihçilerin tarih yazımının edebi niteliği üzerine yürüttüğü eleştirel çalışmalar verimli olmakla birlikte, Batı’nın modern tarihinin sınıf siyaseti ve kapitalizm tarafından kuşatılması, ideolojilerin merkezinde bu meselelerin yer almasını gerektirmiştir. Oysa Türkiye gibi Batı’nın çeperinde ve Doğu’nun Batı’sında olan bir ülkenin kendi tarihsel deneyimi, ülkedeki ideolojik içeriklerin daha farklı bir düzleme çekilmesine neden olmuştur. Bu nedenle bu çalışmanın yazarları, White’ın edebi kiplerini bu çalışmanın yöntemi için kabul edilebilir bulmakla beraber, söz konusu kiplerin ideolojik uzantılarının Türkiye’nin koşullarına özgü biçimde yeniden düzenlenmesi gerektiği önerisini çalışmanın kurucu varsayımlarından biri olarak kabul ediyor. Tarihsel malzemenin bir tarih kongresi metinleri olması ve kongre katılımcılarının devlet kurucu bir momentte politik görevler de üstlenmeleri göz önüne alındığında durum daha da iyi anlaşılacaktır. Emperyalizme karşı verilen bir mücadelenin ardından inşa edilen ulus devlet, kendi yurttaşlarının kimliğini bu mücadeleyi açıklayan bir tarih anlatısı üzerine kurma çabası içerisindeydi. Batı dışı toplumlarda nispeten anti-emperyal bir kurgu işler. Bu kurgu genellikle, ulus-halk ve ötekiler arasındaki gerilimi merkeze alır. Dolayısı ile bu tarih anlatısı içinde emperyal özne olan Batı’ya dair bir temsil süreci işletilmektedir. Oryantalizm ve oksidentalizm çalışmaları, tarih anlatısının ideolojik uzantısını açıklayıcı kategoriler olarak kabul edilebilir. Diğer yandan negatif emperyal özne olarak da Osmanlı geçmişine yönelik bir tarih anlatısı söz konusudur. Batı, emperyal öznenin pozitif görünümü, yaşamsal niteliği ağır basan kısmı iken; Osmanlı geçmişi negatif yönü ve dejenere olmuş biçimi olarak kodlanır. Ancak bu ayrım çalışmanın kapsamının dışındadır. Aşağıda oryantalizm-oksidentalizm kısmında bu çalışmada kavramların ne şekilde kullanıldığı ve alt ayrımları açıklanmaktadır.

1.2. Garbiyatçılık-Şarkiyatçılık

1970’lerin sonunda Edward Said, Şarkiyatçılık alanını, bu alanın etkisine maruz kalmadan gözlemleyebilmesi sayesinde kapsamlı şekilde eleştirmiştir. O, Şark’ın kimin otoritesi ve ne amaçla temsil edilmiş olduğunu sorunsallaştırır. Özgür, medeni, modern anlamda bireylere sahip ve demokratik kurumların yerleşikliği ile tasvir edilen Batı’yla tezatlık teşkil eden Şark tasvirlerinin kolonileştirilme projeleri ile ilişkisini ortaya koymak amacındadır. Bu anlamda tarihi Batılıların fail olduğu

bir yazım tüzemesinden kurtarmaya yönelik belirli bir çabanın, feminist ve post-kolonyalistlerle beraber, 20.yüzyıldaki ilk kuşağının öncü simasıdır (Makdisi, 2003-2004: 24-26). Şarkiyatçılığın bilgi nesnesi olarak Şark, kendine yönelen neşterlere karşı tepkisiz, değişme nedir bilmeyen bir niteliğe sahiptir. Şarkiyatçılığın temelinde bir temsil süreci yatmaktadır (Said, 2014: 42-44). Modern toplum bilimin “öteki”ne dair kalıp yargıları, iktidar konumlarını ikâme edici uydurmalar olarak iş görür.

Şarkiyatçı, mekânı ve zamanı kurarak başlar. Şark bilgisi, “...imgesel coğrafya ile tarih, zihne yakın olan ile ırak olan arasındaki uzaklık ve farklılığı abartarak zihnin kendini duyusunu yoğunlaştırmasına yardım eder” ve bu sayede Batı’nın yükünü, Batı’nın kendini ve ötekini inşa etmesini mümkün kılar Said’e göre (Said, 2014: 65). Şark, klişe temsiller sayesinde kapıdaki tehdit olmaktan kontrol edilebilir öteki şekline dönüştürülür. “Kadim ve muazzam bir güç olarak İslam”, Viyana kapılarında sonsuz sahraya sürüldüğünde, şarkiyatçının kaleminde nicel olarak çöldeki kumlar kadar ayrık, ama nitel olarak bir o kadar da homojen şekilde sunulur kendi toplumuna.⁶ Şarkiyatçılık, Doğu ve Batı’nın uzlaşmazlığını, geçişken olmayan farklı ontolojik özlere sahip olduklarını işaret eder. Batı’nın ötekisi olarak Şark, ona tabi kılınmak için bilinebilir bir nesne hâline getirilir. Şarkiyatçılık bu “bilgiler, yöntemler, stratejiler, uygulamalar ve dünyalara dair üretimi” ifade eder. Sömürgecilik ile beslenir, onu besler ve onu önceler (Said, 2014). Bu çalışmada Şarkiyatçılık, Bakic-Hayden’in “nesting orientalism” (1995: 917-931) kavramına atıfla içerde çoğalan şarkiyatçılık ve Said’e atıfla gizli veya örtük şarkiyatçılık olarak iki türde ele alınacaktır. Bakic-Hayden’in kavramlaştırmasında, Şarkın “Batının görünmez jürisinin lehte kararını elde etmeyi umarak iş görmek zorunda olmadığı”, ve artık onay mekanizmasının sömürgeci değil kendi yurttaşı olduğu ifade edilebilir (Said, 2014: 119). Gizli şarkiyatçılık ise Şarkın şarkılaştırılmaya teslim olması, kendisinin Batılı temsilini gerçeklik zannetmesi, onu içselleştirmesi olarak ifade edilebilir.

Oksidentalizm veya Garbiyatçılık⁷ ise tanım açısından Şarkiyatçılıktaki netliğe sahip değildir. Garbiyatçılık, en genel anlamda Batı hakkında sahip olunan temsilleri ifade eder. Xiaomei, Batılı ötekine dair temsilleri, Batı’ya dair Doğu’nun ürettiği düşünceleri ve her hâlükârda Doğu’nun kendine mal ettiği çerçeveyi Garbiyatçılık olarak tanımlar. Bu anlamda bir tanımlama ve yansıtma biçimidir (Xiao-mei, 1995: 4). Garbiyatçılığın temelde iki tür kullanımı olduğu ifade edilebilir. Bu kullanımlar genellikle modernliğin temel değerlerine dair yaklaşım farkları ile birbirinden ayrılır. Garbiyatçılığın birinci türü modernliğin temel değerlerine, kapitalist ekonomik modele ve rasyonel birey kurgusuna karşı çıkar. Onlar, tacire karşı kahramanı seçenlerdir (Buruma and Margalit, 2004: 50-55). Bu model Doğu’ya özgü olmaktan ziyade *Garb* temsiline yönelik her türlü karşıtlığı içerir. Diğer tarafta ise köleliğin ve sömürgeciliğin tarihini modernlik anlatısının dışına yerleştiren, unutan bir “daha iyi Batılı nasıl olunur” anlayışının söz konusu olduğunu ifade etmek gerekir (Vergés, 2004: 187). Bu anlayış, Garbiyatçılığın bir kazan-kazan sistemi olduğunu ve bugün Batı’da olanın gelecekte –her nasılsa- tüm dünyanın faydasına olacağından yola çıkar. İkinci anlayış, Avrupa’nın modern ve Batı olma sürecindeki belli başlı genellemeleri evrensel kehanetler olarak teşmil eden bir perspektif sunar. Bu bakış açısı, kapitalizm ve sömürgecilik tarafından saptırılmış modern değerlerin yeniden tazelenmesini ve bunda tüm dünyanın katkı sunabileceğine işaret eden yeni bir hümanist dalga ile iç içedir (Venn, 2000: 17-20).

Özetle, gizli ve içerde çoğalan olmak üzere iki şarkiyatçılık; Batı düşmanı ve Batı ortakçısı olmak üzere iki garbiyatçılık türü kategorize edilmiştir.⁸ Bu kategorik ayırım, milli kimliğin tikelci ve tümelci(evrensel) kurguları arasında belirli bir soruşturma zeminine imkân tanımaktadır. Şarkiyatçı kategori tümel evrene –ki bu Fransız Devrimi esinli kimlik-, garbiyatçı kategori ise daha çok *volk* tipi tikel evrene yönelimli olarak kabul edilmektedir.

⁶ Şarkiyatçılığın 19.yüzyıldaki bazı temel özellikleri erken cumhuriyet kadroları ve onların muarızları üzerinde de etkide bulunmuştur. Bu anlamda hem ulus-devlet hem de “kendilik” bilgisi temalarında dönemin faillerine doğrudan ya da dolaylı etkilerde bulunmuş Ernest Renan’ı temsil edici örnek olarak metine dâhil etmek anlamlı gözükmemektedir. Renan’ın Şarkiyatçılık açısından epistemolojik bir önemi vardır. O, Herder, Rousseau, Vico gibilerini heyecanlandıran, ilkel zamanların tutkuyla yaratılmasını bir kenara koymuş ve bilimsel incelemenin sonuçları üzerine inşa edecek faaliyeti merkeze almıştır. Said, Renan’ın yöntemini anatomi bilimi ile benzeştirir. Bu bilim, gerçekliği yakalayamaz ama onu inşa eder. Öte yandan Renan bir ayırımında temsil edici örneği olarak kabul edilebilir. Fransız şarkiyatçılığının uygarlaştırıcı misyonu, onun Levant’taki hezimet tarihi ile yakından ilintilidir. Fransız şarkiyatçılığı, İngilizlerin maddi kazanç odaklı siyasal hâkimiyetine karşı oluşturmadığı dengeli, kültürel bir emperyalizm stratejisi ile telafi etmeye çalışır. Renan, bu sürecin önemli bir parçası olmuştur: Said, Edward. (2014) Şarkiyatçılık. 8.Baskı. (Çev: Berna Ünler). İstanbul: Metis Yayınları, 149-153; 19.yy’ın son çeyreğinden İkinci Dünya Savaşı’na kadar ise emperyalizm tartışması, bir uygarlık-Barbarlık, gelişmiş ve gelişmemiş ırklar tartışmasına dönüştü. Bunun temelinde Fransız kültür dünyasının ürünlerine dair mekanistik kurtuluş reçetelerinin pazarlanması ve sömürge paylaşımında Batı’nın kendi içinde düşman değil rakip olduğuna dair holdingleşme meselesi olduğu kabul edilebilir. John Westlake’in Uluslararası Hukukun İlkeleri Üzerine(1894) yeryüzünün uygarlaşmamış denem bölgelerinin uygarlarca istilasını ve uygar olmayanların hukuki vasıflarını özetlemektedir: Said, Edward. (2014), 219

⁷ Metinde oksidentalizm ve garbiyatçılık eşanlamlı olarak değerlendirilecek; aynı şekilde oryantalizm ve şarkiyatçılık ifadeleri eşanlamlı olarak birbiri yerine kullanılacaktır.

⁸Bu şekilde yapılacak bir ayırımın işlevselliği Osmanlı-Türk deneyiminin belirli bir devamlılık taşıdığına dayanmaktadır. Batıcılık, İslamcılık, Milliyetçilik cereyanlarının hepsi görece olarak Cumhuriyet Türkiye’sine de miras kalmıştır. İncelenen tarihsel malzemede bu eğilimlerin ve bunların eklektik ve farklılaşmış bir bileşimi olarak Kemalist projenin yer bulduğu düşünülmektedir.

1.3.Etno-Sembolist Milliyetçilik Kuramı

Armstrong, pre-modern dönemde kitlelere nüfus edici başlıca faaliyetin hem İslam hem de Hıristiyanlık için ortak olduğunu ifade eder. Ona göre, misyonerlik ve mezhepçilik belirli bir kitleliliği gerekli kılar. Bu kitlelilik, merkezinde iletişim dilinin olduğu ve bu dili besleyen çeşitli sembollerin inşa edilmesi ile meydana gelir (Armstrong, 1982: 238). Armstrong, çalışmasında millet oluşumlarının etnik geçişini –daha sonra Anthony Smith’e atıfla detaylandırılacak olan etno-tarih perspektifi ile- ele alır. Kadim topluluklar, farklı oluşum süreçlerini korumuş ve tarihi süreçte var olmaya devam etmişlerdir. Armstrong’un modern milletleri anlamaya çalışmak için tarihe bakması Smith’i etkilemiş ve etno-sembolist kuramın doğmasının önemli katalizörlerinden biri olmuştur. Armstrong’a ait modern milliyetçiliklerden önce de milletlerin bulunduğu fikri, Smith’in modern milletlerin inkişafında etnik geçmişe ve bu geçmişteki mit, sembol ve hatıraların rolüne odaklanma ihtiyacını öne çıkaran söz konusu teorisini doğurmuştur. Bu gelişmeyle birlikte, etno-sembolizm literatürde yer bulana değin neredeyse hâkim perspektif olan modernist yaklaşımlar ciddi biçimde sorgulanmaya başlanmıştır.

Anthony Smith, toplumların oluşmasında hem etnik-kültürel özcü yaklaşımların savunduğu biriciklik ve indirgemeci yaklaşımla hem de modernist repertuar ile polemik hâlinededir. Ona göre, etnik yapı, karşılaşmalar, karışmalar ve yok olmalarla değişken bir forma sahiptir. Göçler, fetihler, işgaller, kıtlık, evlilik ve ticaret etnik yapının değişkenliğini mümkün kılan unsurlardır. Ayrıca bireylerin etnik mensubiyetlerini seçme olanağı primordialist yaklaşımın tasvir ettiğiinden çok daha fazladır (Smith, 2003: 31). Smith, özcülük ve modernist inşacılığı eleştirerek bir *üçüncü yol* arayışını simgeler (Çelik, 2018: 78). Çok boyutlu bir milli/ulusal kimlik tanımı yapar. Ona göre nation-ulus-millet, tarihsel bir coğrafyaya, ortak mitlere, anılara, ekonomiye sahip olan ve hak-ödev konusunda formel eşitliğe sahip insan topluluğudur. Tek bir nedeni ve değişmez bir özü yoktur (Smith, 1995: 24). Smith, modern çağın *tabula rasa* olmadığını ve modern etkilere maruz kalmış belirli devamlılıklar içerdiğini iddia eder.

Etno-sembolist yaklaşım bu çalışma açısından iki önemli noktayı işaret etmektedir. İlki, modern öncesi kültürel kitleselleşmenin iletişim becerisi ve ikincisi milliyetçiliğin formülasyonunda hayal etmenin veya gelenek icat etmenin yoktan var etme anlamına gelmediği. Bu açıdan bakıldığında, cumhuriyetin ulus-devlete dair kültürel telkininde din adamından beklenenin tarihten beklendiği bir iş görme biçiminin devamlılığı göze çarpmaktadır. Öte yandan İslam’ın modernite ile yüzleştiği yakın kültürel mücadelelerin gerisine sarmak için semboller ve mitlerin araştırılmasına girildiği düşünülmektedir. Smith’in, modern formda bir millet inşa sürecinde “altın çağ yaratımının” önemine dikkat çekerken söylediği gibi, “Bu bir antikacı nostaljisi değildir” (Smith, 2003: 165). Aksine bu, modern ulusa etnik geçmişindeki kahramanlık hikâyelerinden bir aidiyet ve tesanüt yaratma amacıdır. Bu anlamda tarih kongreleri Avrupa’daki ırkçı nazariyelere bir refleks olmanın dışında inşa edilmeye çalışılan modern ulusun altın çağının yalnızca Orta Asya’da değil, bizzat Anadolu’da olduğu ve sanıldığından daha kadim ve kuvvetli olduğu fikrini oturtma amacını taşır ve bu Smith’in sözünü ettiği altın çağ mitinin belirleyiciliğinin ve buna duyulan ihtiyacın büyüklüğünün bir örneği olarak değerlendirilebilir. Yine Armstrong’un merkeze aldığı *mythomoteur* kavramı -ki bu kavram kurucu mit olarak çevrilebilir (Armstrong, 1982: xxii) - da belirli bir etnik topluluğa hem köken veren hem de geleceğe dair bir amaç aşılmasında da temel oluşturan bir unsurdur. Tarih kongreleri bu anlamda bir kurucu mit oluşturma amacı da gütmekte ve bu kurucu miti Osmanlı’nın son dönem Türkçülerinin ekseriyetinin yaptığının aksine Orta Asya’da değil bizzat Anadolu’nun eski medeniyetlerinde bulmayı hedeflemiştir.

Bir başka açıdan ise Türk milliyetçiliğini Kemalist rejimin yoktan var ettiği kanısı üzerinden okumanın zorlama bir yaklaşım olacağı varsayılmaktadır. Bu anlamda tarihsel devamlılığı anlaşılır kılma noktasındaki arzulu isteksizlikten kaçınmak gerekir. Kemalistler, Türk milliyetçiliğini tam anlamıyla modern ulusçuluk formuna oturtmaya çalışmıştı demek daha isabetli olacaktır. Diğer taraftan milliyetçiliğin sadece elitlerin iktidar düzeneğinin bir zorunluluğu olduğu iddiasındaki yaklaşımlar karşısında, etno-sembolist yaklaşım kitlelerin ve nüfusun geriye kalanının da tarihsel aktör olarak kültürel sermayenin yaratılmasındaki rolüne açık kapı bırakır (Canefe, 2002: 145). İlaveten milletleri icat edilmiş geleneklerin bir ürünü (Hobsbawn, 2013), matbaa kapitalizmi gibi unsurların beslemesiyle hayal edilen cemaatler (Anderson, 2015) ya da sanayileşme sonucu dengesiz kalkınma ve gelişmişlik farklarının bir sonucu olarak görmek (Nairn, 1981: 329, 339-344) tek başına tüm milletlerin oluşumunu açıklayamayacağı gibi Türk milletinin modern bir forma bürünüşünü de açıklamakta oldukça yetersiz kalır. Aslında bu metne de konu olan Türk Tarih Kongreleri, özü itibarıyla net bir şekilde modernist olan Kemalist milliyetçilik anlayışının, dönemsel koşulların etkisiyle Türk ulusuna yeni ve farklı bir etnik geçmiş yaratmak suretiyle modern ulus inşası için etno-tarihi gerekli bir hâle getirerek aslında etno-sembolizme de yaklaşmış olduğunu göstermektedir.

Bu noktada, sözü edilen etno-tarihin bir yandan tarihteki etnik toplulukların siyasal, sosyal ya da kültürel yaşanmışlıklarını konu alan bir bilimsel alan olarak algılanması gerekirken diğer yandan milliyetçi tarihçilerin mit-yapıcı işlev görmelerinin bir ürünü de olabildiğini belirtmekte fayda vardır. Ulus-devletlerin kuruluşunda ihtiyaç duyulan kimlik formuna dair anlatıların belirleyici olduğu bu dönemin tarihçileri çoğu zaman “bilimsel gayret” ile “romantik anlam arayışını” birleştirmeye çabalarlar (Hutchinson, 2012: 123) ve çalışmaya konu olan Birinci Türk Tarih Kongresi’ne katılan tarihçiler de bu iddianın kapsamı dâhilindedir.

2.Tarihsel Arka Plan

Osmanlı Devleti, Islahat Fermanı sonrası Şark Meselesi'nin daha doğrudan ve kapsamlı etkileri ile yüzleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin kültürel iklimi çoklu kimliklerin tek bir denize aktığı geleneksel görünümünü kaybetmiş, *büyük devletlerin* çeşitli gayrimüslim cemaatleri ile iş birliğini pekiştirmiştir. İmparatorluğu barış ikliminde tutan *millet sistemi* 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlılık idealleri ile yer değiştirmeye başlamış, yasal çerçevenin kapsamı ormanlardan saray mutfağına kadar genişlemiş ve niteliği standartlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Osmanlı kimlik ideali, eğitim ve kültür politikalarında değişikliğe gidilmesi ile başarılmaya çalışılmış fakat geleneksel etno-dinsel bölümlenmelerin sürmesi Osmanlılık idealini sonuçsuz bırakarak ulusal nitelikli kimliklerin gelişimini teşvik etmiştir. Gayrimüslim okulları Maarif Nezareti'nin talimatname ve denetimini olanaksız kılacak çeşitli yollara başvurmuş, ayrıca Hamidian dönem, Müslüman kimliğinin ve "zor zamanlarda devlete hizmet" in eğitim sisteminde yerleşik temalar hâline geldiği dönem olmuştur. Okullaşma ve eğitim politikaları, muarız kimliklerin mücadele alanı hâline gelmiştir (Çiçek, 2012: 224-227).⁹

Tanzimat Dönemi'nin Osmanlılığı ve Hamidian Dönemin *ittihad-ı İslam* siyaseti gibi İttihat ve Terakki iktidarlarının kimlik siyaseti ve vatandaşlık konsepti de *denge siyaseti* ile paralel şekilde gelişmiştir (Hanoğlu, 2016: 27). Bu, "doğru(correct) ideoloji" (Deringil, 1998: 220) ye sahip "unsuru aslı" siyasetinin 1912-1922 arası sürekli ve topyekûn savaş döneminde nitelikli insan kaynağını asgari ölçüde sağladığı ifade edilebilir. Saltanat ve hilafetin ilgası ile birlikte egemenliğin meşru kaynağı da ulusa atfedilmiş ve bu kaynağın *bir-beden* olarak kültürel, siyasal ve hukuki inşası için çalışmalar başlamıştır. Cumhuriyet rejimi, 1923'te, siyasal açıdan hem Osmanlı kudretinin çöküşünü hem de bağımsızlık savaşı vererek hayat bulmuş yeni bir devletin yükselişini temsil ediyordu. Rejim, bu yıllarda bir yandan nüfus ve toprak olarak daha homojen bir tabana sahipken öte yandan eski eyaletleri olan yeni komşularının sömürge durumunda olması ve uluslararası ilişkilerin ideolojik yeniden yapılanışı ile yüzleşmiştir. Erken cumhuriyetin kimlik siyasetinin inşa edildiği uluslararası bağlam Osmanlı Devleti'nin dış politikadaki *hasta adam* temsilinden farklılaşmış, yönetici elitin pazarlık gücü daha da artmıştır (Deringil, 1998: 220). Öte yandan *geç kalmışlık*¹⁰ hisindeki teyakkuz da artmış, önem sıralamasında ikincil kalan hemen her konu biçimsel olarak halledilmeye ve zamana bırakılmaya çalışılmıştır. 1921 Maarif Kongresi, bağımsızlık savaşının şiddetlendiği bir dönemde yapılmış ve Gökalpçi "hars" kavramının çerçevelediği bir içerikle sonuçlanmıştır (Timur, 2000: 228). "Cumhuriyetin tarih öncesi" olarak adlandırılabilir 1919-1922 döneminde, yerel direniş örgütlerinin din ve etnik temaları muğlak ve iç içe kullandığı ifade edilebilir. Bu durum Wilson İlkelerinin işaret ettiği devletlerin sınırlarının belirlenmesindeki etno-dinsel vurgu ile bir arada düşünüldüğünde direnişin çekirdek kadrosu tarafından da onaylanan bir durumdu. Yine bu dönemde ırk kavramı kan veya fizyonomiden ziyade belirli bir hars ile tanımlanmıştır. Misak-ı Milli'de de ırk kavramı görülmekle beraber "kanı birbirine karışmış unsur" anlamında kullanılmıştır (Zürcher, 2005: 78-82).¹¹ Öte yandan 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde "din ve ırk ayrımı gözetilmeksizin" Türk olunduğuna dair yapılan vurgu, *denge siyasetinin* iki savaş arası dönemdeki dalgalı zemini arasında aşınmıştır. Kurucu kadro için Türk ulusunu inşa etmek, öncelikle kimlik ve statü bakımından imparatorluğun kozmopolitliğinden farklılaşmak anlamına gelmekteydi. Cumhuriyetin yurttaşı, sadece ne olduğu sorusuna cevap verip yurttaşlıkla yetinemezdi. Onlar ayrıca kim olduklarını da öğrenmeliydiler ve bu öğreti için de mitlere, sembollere ve bunları barındıran şemsiye bir ortak tarihe, etno-tarihe, ihtiyaç vardır.

Erken Cumhuriyet kadroları, yeni bir köken mitine başvurmanın imparatorluk bakiyesinden kurtulmak olduğunu düşünmüştür. 1924'te, eğitimi seküler ve merkezî bir forma kavuşturan Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış, 1928'de alfabe ve dil çalışmaları için yeni bir zemin oluşturulmuştur. Roger Owen, Orta Doğu'daki pek çok toplumun modernleşme sürecinde dışlama ve içermeye pratiklerini bir arada yaşadığını ve ulus devletçi manevi bir evrenin bu süreci kuşattığını ifade eder (Owen, 1998: 200-207). Bu anlamda 1930'lara giden süreç *Türkçeleşebilmenin* ve *muasırılığın* ölçüt olduğu manevi bir evreni yaratmıştır. Bunun sonucunda dinin bir kamu hizmeti motifi altında yapılanışı, ulusal kimlik ile çelişmezlik prensibi esasınca gerçekleştirilmiş (Mardin, 2002: 127-128) ve muasırılık tanımı Türk yurttaşlığına zerk edilmiştir.

⁹ 1869 yılında hem eğitim öğretim hem de tabiyet noktasında kanunlar çıkması 1856'dan sonra gerilimlerin hızlandığının göstergesidir: Karpat, Kemal H., (2006) Osmanlıda Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, (Çev: Dilek Özdemir) 1.Baskı. Ankara: İmge Yayınları, 312

¹⁰Bugünkü Türkiye topraklarında ulusçu akımın bürokrat-aydınları belirli bir geç kalmışlık duygusunu miras almıştır. Türk-Anadolu ulusçuluğu, üç yönden geri kalındığının itirafı gibidir. İlk bir zamanlar kendisinin de dahil olduğu büyük devletler ligindeki devletlerden geri kalındığı hissediliyordu ve buna yönelik içsel reaksiyon Osmanlılık şeklinde formüle edildi. İkinci olarak Osmanlı ülkesindeki gayri Müslim tebaadan geri kalmışlık hissediyorlardı. Bu, Hamidiyan İslamcılık ile Müslüman gururuna yönelik bir reaksiyonu meydana getirdi. Üçüncü olarak ise Kazan, Kırım ve Hazar havzasından gelen Türk aydınları ile karşılaştıklarında dışarıdaki kendi soydaşlarından geri kalmışlık yaşamışlardır. Kimlik konusundaki bu üç boyutlu geç kalmışlık 1913-1938 arasında pek çok ulusçu politikanın formüle edilmesine etki etmiştir.

¹¹ 20 Temmuz 1919'da, Damat Ferit Paşa tarafından Erzurum Kongresi'ne yönelik yayınlanan bir bildiriye, "Milletin mukadderatını tayin etmek üzere Şarkta... milli bir kongre toplanacağından söz eden telgraflar görüldü... İstanbul şehri saltanat merkezi olduğundan, teşri hey'etin padişahımız marifetiyle açılması zaruridir" denerek Saltanat ile Şark/ Anadolu/ Anadolu'nun Doğusu veya "bi-idrak yurdu" arasındaki sınırlar vurgulanmıştır. Buna kongrenin cevabı ise hilafet ve saltanat hilafına bir toplantının vuku bulmadığı ve bağlılığının sürmekle beraber hükümetin hem vazifesini yerine getirmediği ve hem de "millele curum atfettiği" ifade edilmiştir: Salahi Sonyel, Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 65

1929 Buhranı, çok partili yaşam denemesi ve Menemen Olayı kimliğin yapılanışına okullaşma ve yasamanın ilerisinde bir müdahalenin gerekli olduğu düşüncesini peşi sıra getirmiştir. Halkçı motif, köylüler hakkında proje geliştirmiş tek kesim olan milliyetçi elitler tarafından doktrine edilmiştir (Findley, 2016: 280). Bu devri karakterize eden *halkçı* motif, Marxist olmaktan ziyade tesianütçü olmuştur. Halkçılığa dair artan ilgi eski bir Türkmen geleneği olan ve Osmanlı'da da ordu ve aşiret düzeni içerisinde işleyen, dinî yansımasını *dervişan* örgütlerde bulan *ülüşürme* ritüelinin çağdaş bir temsili olarak programlanmıştır (Mardin, 2015: 115-116). "Sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum" düşüncesi bürokratik pratiklerden devşirilen *çağın gerekleri* ile 1931 CHF Programı'nda bu ritüelin de etkisi ile yer bulmuştur. Öte yandan İslam ile olan mesafe onun çağdaşlaşması ve Türkçeleşebilmesi ölçütüne göre olmuştur (Mardin, 2017: 154).

Şehit kavramının seküler proje için seferber edilmesi ve feda ideolojisinin ulusal simgesi hâline getirilmesi dikkate değerdir (Azak, 2010: 199-200). İyi yurttaş, 18.yüzyıldaki vatansever tanımının ötesine geçmeye başlamış, inkılabın yerleşmesi kuşatıcı ve yoğun bir tonda devam etmiştir. Vatan kavramı, uzun bir savaş dönemi ve 1930'lardan itibaren yükselen savaş beklentisi ile jeopolitik yönü hep göz önünde tutularak etnik bir yurtluk olarak kavranmıştır (Durgun, 2011: 162).

3. Birinci Türk Tarih Kongresi

Türkiye'de dinin hukuki konumu 1921 yılından beri sürekli tartışılmıştır. Bu tartışma hem dönemin direniş hareketi hem de sonrasındaki siyasal deneyimlerde farklı kutupların oluşmasında başlıca faktörlerden biri olmuştur (Karpat, 1991: 44). Yeni cumhuriyetin tarih anlatısı için öncelikle kültürel kurumlara yönelik çalışmalar başlatılmıştır. İdeolog Gökalp'in 1924'teki ölümü cumhuriyete öncül birikimin bir kenara koyulması için kolaylık sağlamıştır (Copeaux, 1998: 39-40). Latin alfabesine geçilmiş ve Türk Ocakları kapatılmıştır (Üstel, 2004: 385-387). Türk Ocaklarının kapatılması ve yarı özerk bir kamu kurumu hâline getirilmesi ulusçu tarih yazımında farklı kutupların oluşmasını denetim altında tutmak için önemli görülmüştür. 1927'de Darülfünun'da kurulan tarih encümeni 1931'de Türk Ocakları ile beraber Türk Tarihi Tetkik Cemiyet'ine dâhil edilmiştir (Berktaş, 1983: 2463). Maarif Vekaleti tarih ve dil kitaplarında yeni müfredat için tarih tezi hazırlıklarına başlamıştır (Georgeon, 2006: 39-77). Sanat da belli oranda sansüre uğramış ve ulus inşası için belirlenen tarih anlatısı ile uyumlu hâle getirilmiştir. Mesela Mustafa Kemal'in de ilham aldığı kişiler arasında olan Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre* piyesi de sansüre uğramıştır. Özetle ulus inşası, kültürel safhasına da bir devlet geleneği olarak kurumsal-bürokratik düzenlemelerle başlamıştır (And, 1984: 216). Mustafa Kemal de dâhil meşrutiyet neslinin ve cumhuriyetin ilk yıllarının tarih anlayışı büyük ölçüde Fransız Devrimi merkezli ve Fransız tarihyazım yönteminin etkisi altında şekillenmişti. 1930 öncesinde Ali Reşad'ın büyük ölçüde belirleyici olduğu Fransız tarihyazım anlayışı, Yusuf Akçura başta olmak üzere pek çok tarihçi tarafından sömürgeciliği görmezden geldiği gerekçesiyle eleştirilmeye başlanmıştı. Alternatif tarihçilik anlayışında ise genel olarak antropolojik yöntem ve arkeolojik veriler merkezdeydi (Toprak, 2015: 147, 234-237). Bu kuşak antropologların çoğu sosyalist ve milliyetçi eğilimlere bir arada sahiplerdi ve Darwin'den etkilenmişlerdi. Bir yandan burjuva toplumunun atomize ve materyalist yönünü eleştiriyorlar, öte yandan toplumu ırksal kimliğinden uzaklaştıran kapitalist gelişimin doğayı değiştirmesini ve ardından beslenme ve yaşama alışkanlıklarını değiştirerek ırkların saflığını bozacağını öne sürüyorlardı (Steirnhell, 1986: 33). Böyle bir ortamda Birinci Türk Tarih Kongresi, Maarif Vekaleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Ankara Halkevi'nde toplanmıştır. Toplantı zabıtları ve bildirileri incelendiğinde yukarıda çizilen kuramsal çerçeve için temsil edici olduğu düşünülen bildiriler çalışmaya dâhil edilmiştir. Özellikle Şark-Garb, Osmanlı, Türk, İslam ve Tarih kategorileri birer filtre olarak kullanılmıştır. Katılımcıların, bu konulardaki görüşleri kuramsal çerçeve bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca 1930'ların ikinci kongresi bir tezdin ziyade tezin icrası yönünde görüş birliğinin ürünü olduğu için bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Maarif Vekili Esat(Sagay) Bey, kongrenin açılışını yaptığı konuşmasında umumi(Dünya) ve Türk tarihinin hem Avrupa'da hem Osmanlı okullarında ihmal edildiğini dile getirir. Ona göre, 1926-27 yılından itibaren tarih, "Türk Tarihi mihveri etrafında ceme çalışılarak Türk tarihinin mevki genişletil"miş ama Türk milletinin "medeniyete olan hizmetleri"ni anlatacak dört başı mamur bir tarih müfredatı oluşturulamamıştır. Bu yüzden kongre, "okutulmaya başlanan yeni Tarih kitabımızın bir senelik tecrübe neticesi"ni tetkik etmek ve tedriste vahdet tesis etmek amacıyla toplanmıştır. Kongre, tarih eğitiminde bilimsel ve anlaşılır bir yöntem ortaya koyma amacındadır. Çünkü, "milli hars bu surette kuvvet ve inkişaf bulacaktır". Milli eğitim; milliyetçilik, devletçilik ve halkçılık esasına göre şekillenmiş ve bunlar elbette ki Türk tarihinden doğmuştur. Milli kültürün "çocuklarımızın dimağ ve kalplerine sarsılmaz bir kanaat ve iman halinde yerleşmesi" hem iç cephede hem dış cephede oluşacak tehlikelere karşı mücadele için önemlidir. Esat Bey, ayrıca bütünlükçü ve ferdietçi olacak bir ahlak eğitimine vurgu yapar. Bu vurgu dönemin totaliter cereyanlarından, özellikle de Marxist içerikli olanlardan farklılığı vurgulamak için özellikle seçilmiştir. Ona göre Türk, kendi tarihini ve dünya medeniyetine hizmetini bildikçe, zaten harici fikirlerle meşgul olmayacaktır. 16.yüzyıldan sonra Türklerin medeni ilhamı bir şekilde ortadan kalksa da evveliyatı bu minvalde vuku bulur (Sagay, 2010). Esat Bey'in iddialarını sergileme biçimi nihai bir kurtuluşa dair iradi bir çırpınının yeni bir safhasını ilan eder gibidir. Kendi kendini doğuran romantik bir kahraman, mevcut hâlde kendi varlığını mekanik şekilde yükseltmelidir. Türklüğün keşfi, bilimin hakiki sihri teslim edildiğinde kısa sürede yükselecektir. Türk inkılabı, roman olarak başlayıp, komedi olarak ilerlemektedir. Kahraman, kılıçla aldığı eğitim meşalesi ile koruyup aydınlık kılacaktır. Esat Bey'in konuşmasında poetik anlamda belirli bir eğretileme vardır. Yakın geçmiş, ama Türk değil Osmanlı olan bu geçmiş, hem

unutulmalı hem de kötü hatırlanmalıdır. O, karanlık zamanlar ve boğucu mekânların sahnesidir. Osmanlı'nın yerine "bugün yepyeni ve dinç bir Türkiye Cumhuriyeti" kurulmuş, ve dünyanın en büyük inkılaplarından biri dünyaya rağmen olmuştur. O, beyzade olmadığı gibi seyid veya "Beyoğlu serkeşi" de değildir. O, Anadolu köylüsünün Garbı bilen çocuğudur, tahsillidir. Esat Bey, garbın bugünkü üstünlüğü kadar Türk'ün azmi ve tarihteki ontolojik üstünlüğünü hatırlatır. O, tarihteki güçler dengesinin dalgalı seyrini vurgulayarak emperyalist tezlerin karşısına karşılaşmalara dayanan evrenselci bir yönelimi koyar. Böylece Esat Bey, ortakçı bir garbiyatçılığa temayül eder. Ortakçı garbiyatçılığın mümeyyiz vasfı olan tümünden gelimci hümanist ton Esat Bey'de açıkça görülür.

Birinci Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu "Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde" ve "Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış" isimli bildirilerinde muallim Afet (İnan), insanlığın ilk ırklarından medeniyetin yayılmasına ve kavimler göçünden başlayarak 17.yüzyıla kadar Türklerin politik serüvenini Avrupa, İslam ve Uzak Doğu tarihi ile ilişkili şekilde ele almıştır. İlk bildirisi doğrudan Mustafa Kemal'in gözetimi altında ve incelemesi ile oluşmuştur. Coğrafya, etimoloji, antropoloji ve tarih bir arada sunulmuştur. Üslup romantik olmaktan ziyade didaktiktir. Tümünden gelimci bir yöntem benimsenmiş, nihayetinde medeniyetin tek köklü olduğu ve bu kökünde Orta Asya brakisefallerince var edildiği teşhis edilmiştir. İfadeler kesin olmakla birlikte, arkeoloji ve antropolojik alan araştırmalarının önemi vurgulanmış ancak bu şekilde Türklüğün "şerefi, gömüldüğü mezardan hayata avdeti" edebileceği vurgulanmıştır. İkinci bildirisinde ise özellikle Hunların Roma ve Avrupa'nın pagan kavimleri ile ilişkilerinin Avrupa'nın bugünkü vaziyetini almasına, İslam'ın yayılışı ve Asya medeniyetinin dünyaya tanıtılmasına etkisi üzerine bir sunum yapmıştır (İnan, 2010: 405-444). Açıklama ikincide daha organisist ilkinde ise daha mekanik bir biçimle şekillenmiştir. Her iki metinde de, Garbın bugünkü üstünlüğü kabul edilirken, bunun ontolojik bir öze ait olmadığı da iddia edilir. Çünkü medeniyetin beşiği Asya'dır. Asya'da ise iyi olan medeni olan ne varsa Türkün eseridir. Garb'ın, metodu alınmalı, hatta istenirse kültürel açıdan da Garb'a benzenmeliydi. Ona göre bugün görülen bütün ileri memleketler, aslında "Türk'ün kayıp ilmini uygulayanlardır. Muallim Afet, Garb-Şark medeniyetleri arasında özsel bir fark görmemekle birlikte, tarih yorumu ve çözüm önerileri ile gizli şarkiyatçılığın frekansından iletilerini sunar.

Köprülüzade Fuat Bey, Afet(İnan)'ın antropolojik iddialarına ve sürekli Garb bilimini referansla tezlerini ortaya koymasına dair örtük bir eleştiri yürütür. "Eski ananelerin tesiri ile hala devam eden bir takım menfi kanaatlerin" şu anda da Avrupa bilim çevrelerinde etkili olduğu ve antropologların bundan azade olmadığını iddia eden Köprülü, bir nevi Afet'i şarkiyatçı tezleri örtük olarak kabul etmekle suçlamaktadır. Mesela Köprülü'ye göre Aryanlık üzerine tetkikat yapmak Garb'ın Türklere yönelttiği ikincil ırk tezini reddetmek için bile olsa, hayali tezler üzerine konuşmak, onu büyütme anlamına gelir. O, ayrıca genç meslektaşına bir tarih dersi vermek ister. Köprülü'ye göre, tarih vesikaları objektif şeylerdir. Ancak bu vesikaları okuyan tarihçilere göre anlamı değişir. "Milli tarihimize ait bütün vesikaları bir araya getirmek ve sonra bunları, kendi idrakimizle, kendi gözümüz ile, kendi şuurumuz ile terkip ederek bundan yeni bir bina yapmak mecburiyetindeyiz." diye sürdürür konuşmasını. Ona göre Garb tarihçisinin kastı, her şeyden önce Türk'edir. Köprülü, "Birçok garp kitablarında mesela bugün Salıp(Hac) harplerinin mesulu ve müsebbibi olarak Türkler gösteriliyor. Yoksa Hıristiyanlar İslam dünyası ile dostça yaşıyor." diyerek konuyu bir başka yöne, Türklerin barbarlığı yönündeki kanaatlere ve daha yakın zamana çeker (Köprülüzade: 2010: 46-47). Üslubu, kültürel temalar ve tarih metodunun önemini vurgular niteliktedir. Açıklamaları daha bağlamsalcıdır ve son döneminin moda pozitivist tezlerine karşı örtük bir hiciv dili ile konuşur. O, ortakçı garbiyatçılığın Garb düşmanlığına yakın bir ideolojik ima kipine sahiptir. Şevket Aziz(Kansu) ise Afet'in tezlerini destekler bir konum alır. Ona göre, Türkler, "Maddi manevi inkişafı müsait, biyolojikman söylüyorum, mütekmil bir iskelete, ete ve kafaya, hamura malik bir beşer tipidir." İrk bir beşer tipidir Şevket Aziz'e göre. Garbın antropologları, insanlığın Asya'dan doğduğunu kabul ederler ama sürekli bir iki yüzlülük ya da isteksizlik gösterirler. Onlar, brakisefal Asyalıların tek tip olmadığını, sarı ve beyaz olarak iki tip olduğunu ve Türklerin sarı ırka mensup olduğunu iddia ederek aryanizim önyargısından kurtulamazlar. Formist bir açıklamadan kaçınmaya çalışırken, Türkleri dahil ettiği ırk kümesi ile diğerleri arasında hâlihazırdaki eşitsizlikleri de yeniden üretir ama bu eşitsizliğin o gün için ontolojik olmadığını vurgulamıştır. Ona göre esas olan metottur: "Keza diyeceğim ki ilim metotla yapılır. İlim metodun mahsulüdür. O metodu tatbik etmiş olan adamların kanaatlerine göre değil, o metodu alarak kendi elimiz ve kafamızla yaptığımız tetkiklere istinat etmek zarureti vardır" derken klasik hars-medeniyet ayrımının tarih çalışmalarında ne ölçüde sürdürdüğünü de açığa vurmuştur. Buna göre, tıpkı biçim ve öz gibi teknik ve kültür de farklı gerçeklikler olarak var olur. Öte yandan kültür, "inkıraz" devrine değil "kablettarihten bugüne" bakılarak anlaşılabilir. Antropoloji bu anlamda önemli metodik destek sağlar (Kansu, 2010: 49-50). Kültüre dair bu yaklaşımı organisist, metoda dair yaklaşımı mekanisisttir. Şevket Aziz, gizli şarkiyatçılık ve ortakçı garbiyatçılık arasında salınım göstermektedir.

Reşit Galip, "Türk İrk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış" başlığı ile verdiği ve Saffet Arın'ın katkıları ile yazdığı bildirisinde Çin ve Hint toplumlarının brakisefal ırk ailesinin bir başka ırk ailesi ile karışması sonucu meydana geldiklerini öte yandan Sami ve Avrupa toplumunun ise brakisefallerle diğer ırk ailelerinin kültürel ilişkisi sonucu meydana geldiğini ifade eder. Ona göre ırk, semavi dinlerin öncesine uzanan, milleti ise semavi dinlerin ve kültürel karşılaşmaların ürünüdür ve Mezopotamya'nın medenileşmiş toplumlari ve Etiler, yapılan arkeolojik kazılar sonucu büyük oranda Turani olarak sınıflandırılabilir (Galib, 2010: 117-131). Anadolu'nun en eski halkının Turani olduğu fikri Roma ve Sami merkezli

“medeniyet beşiği” anlatılarına muarız olarak görülmelidir. Bu yineleme bir yandan Bizans’tan diğer yandan da İslam ve Sami medeniyetlerinden Türklerin medeniyet öğrendiği, ontolojik olarak yetersiz oldukları tezine eş zamanlı meydan okumak için karşı söylem olarak tasarlanmıştır. Reşit Galip’in bildirisinde bu anlatılar yerine, Sümer, Eti ve İskit merkezli bir medeniyet tarihi anlatısı öne sürülmektedir (Filipoviç, 1991).¹² Türklerin Garb’da hâlâ “eşkıya-haydut” olarak sözlüklerde yer etmiş olduğunu, Samice “Turkor” kelimesi ile irtibatlı şekilde tanımlandığını dile getiren Reşit Galip, Garb’ın Türkler hakkındaki ön yargılı zihniyetini “fena topraklı, kıraç bir tarlada biçildikçe daha azgın bir inat ile süren yaralayıcı dikenlere benzetebileceğimiz” den bahseder. Mesela Hunlarla ilgili 19.yüzyılda yayımlanmış bir tarih kitabından alıntı yapar: “Vahşi canavarlığı mesel haline gelmiş olan Hun milleti Avrupada ilk görünüşünü yaptı... Hunlar Avrupa hududunu aşan ilk Tatarlar değillerdi.” diyen bu zihniyetin tenvir edilmesi gerektiğinden bahsettikten sonra bunun dahili uzantılarının yıllarca Tarih müfredatına hâkim olduğunu dile getirir. Reşit Galip’e göre Garb tahayyülündeki bu imajın iki olayla yakından ilgisi vardır: İki, dönem dönem gelen Türk göçleri ve ikincisi Müslümanlık-Hıristiyanlık arası kan davalarıdır. “Viyana’ya kadar dalgasını yürüten son Türk akınının doğurduğu korku edebiyatının zenginliği de hepimizce malumdur” diyerek Osmanlı’nın bu konudaki payını vermeyi de ihmal etmez. Korkanlar, korktuklarını korkunç çehrelerde tasvir etmişler, gerçeği görmek yerine tasvirlerle yetinmeyi adet haline getirmişlerdir. Ona göre Ernest Renan, büyük bir âlim olmasına rağmen:

Belki de papazlık mesleği için başlamış olan tahsil hayatından kalma, iliklerinden ve damarlarının içinden gelme bir köpürüşle,... Hıristiyanlık-Avrupalılık davasına ihanet ettiğini düşündüğü alimler grubuna şöyle çatar: Topraklar altından çıkarılan bu kadim ve bilgili Babil medeniyetinin Türk, Finova, Macar ırklarına, şimdiye kadar tahripten başka marifet göstermemiş ve kendilerine ait hiçbir medeniyet yaratmamış ırklara atfedilmek istenmesi şaşılacak iştir(Galip, 2010: 151-154).

Reşit Galip’e göre Renan Turanilere kasten düşmandır. Türk ismini bile ağzına almak istemez. Buna sebep ise edindiği ciddi ön yargıdır. Renan’ın zamanında gerçekten bir bilimsel ilerleme yoktur. Tahmin ve tahrif o kadar iç içedir ki ikisini ayırmak mümkün değildir (Galip, 2010: 151-154). Ona göre Renan gibi Garblıların Türk ırkının çirkinliği ve zayıf sureti hakkında söyledikleri pek komiktir, zira brakisefal olmalarından dolayı Türklerin güzel olduğu zaten tescillidir. Ona göre *Tarih* bütün insanlığa aittir. Bugün bir medeniyet, gücü ve ilerlemiş olması hasebi ile bu durumu tarihe teşmil etmeye çalışırsa hakikati çarpıtır. “Beşeriyetin en geniş aileleri ırklardır. Milli tarih, milletin mensup olduğu ırkın mütalaası ile başlamalı”dır ama ırk kavramı en çok çarpıtılan veya yanlış anlaşılabilir kavramlardan biridir o gün için. Eski Yunanların veya Tevrat’ın bu konuda söylediklerinin bilimsel bir hükmü olmadığı gibi daha büyük bir yanlış Türklerin dâhil edildiği ırk kategorisindedir. 1860 ile 1889 arasında Türkler sarı ırkın Mongolit kolundan gösterilmiştir. Daha sonra J. Deniker’in tezleri Türkleri beyaz ırkın sarımtırak türüne dâhil etmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinden başlayarak yeniden Türkleri sarı ırka sokma çabasında gözle görünür bir ısrar başlamıştır. Batıda bu tür hurafeler sürekli tekrar ederek bilimsel hakikatler gibi anlaşılabilir (Galip, 2010: 99-102). Reşit Galip’in ırka ve ırk sınıflandırmasına dair yaklaşımı bu çalışmaların siyasal süreçlerle ne kadar ilişkili olduğuna dair açıklamalarla doludur. Garb, siyasi olarak ne yöne eğilim gösterirse buna göre ırkları sınıflandırmakta, “bilimsel zemini kendi siyasal hırları ile tevhit etmekte, bilimin vahdet prensibini tevhit etmektedir”. Ona göre tarihi hükümler “ne kadar keskin ve kati olursa olsunlar sadece mantiki istintaçlara dayatılması doğru olmayacağından müşahede, taharri ve tetkik vesikalarının da araştırılması lazım gelir.” Büyük Petro’nun “soyguncu Orta Asya istilası”, Türk tarihini en kıymetli hazineleri olan kurganları ve içindeki malzemeyi tahrif etmiştir. Bu kurganlar şu hâliyle bile Türk’ün maden sanatındaki ileriliğine delildir. Bu ve buna benzer sömürgeci faaliyetler sadece “hali değil maziye de” soymuştur (Galip, 2010: 135-147). Reşit Galip, bu iddiaları ile Türk tarihinin bilimsel tetkikine yönelik tarihi materyalin tıpkı medeniyet pınarlarının çalınması veya yatak değiştirmesi gibi ellerinden alındığından şikâyet eder. Onun tezi, hakikatin saklandığı ve bunun kılıçla yapılamayanın kültürle yapılmak istenmesi olduğu yönündedir. Üslubunda örtük olarak trajik bir yön olmakla beraber nihayetinde tarihin Türk’ü muzaffer kıldığını ilan etmekten geri durmaz. Tragedya’dan Komedi’ye yönelen üslubu açıklama düzeyinde organisist ve mekanist açıklamaları bir arada barındırır. Galip anlatısında poetik açıdan, Garblı ön yargıları kıraç topraktaki dikenlere benzeterek, kapsamlama ve hiciv arasında gider gelir. O, Garb biliminin doğru düzgün işlenmeyerek kıraçlaştığını ve artık dikenlerinin oluştuğunu ifade ederken, kendi toprağının verimliliğini ve kendi toprağı ile bu kıraç toprakların tarihten beri hep komşu olduğunu da açığa vurur. O, bu yönü ile Aydınlanmacı hümanizmin tek insanlık paradigmasını ama bir başka yönü ile de bu insanlığın dünyayı anlama çabasında ne kadar birbirinden farklılaştığını işaretler. Galip, ortakçı garbiyatçılık ile içeriye doğru oryantizm arasında salındığı kadar düşman garbiyatçılığı da bilime ihanet eden Garblı teması ile sunumuna dâhil etmiştir.

Zeki Velidi (Togan)’nin, “Orta Asya’da Kuraklık Meselesi” başlıklı bildirisini ilk kongrenin -Reşit Galip’in bildirisini ile beraber- en çok tartışılan metnidir. Bildiride Türkistan’ın kurduğu tezini Rus işgalcilerin sömürmek için yaptığı incelemeler ve Garblı Şarkiyatçıların tezlerinin oluşturduğunu, hâlbuki Tarihî devirlerde böyle sürekli kuraklaşan ve kötüleşen bir coğrafyadan bahsedilemeyeceğini ancak dönemsel olarak kuruluk ve yağış artışı olabileceğini belirtir. Zeki Velidi, “ekseriya Anadolu’da olduğu gibi muvakkat bir kuraklık ahalinin bir müddet göçmesini icap ettirmiştir” ifadesi ile Türkistan ve Anadolu’yu karşılaştırmış ve bu kıyas tartışmaları alevlendirmiştir (Togan, 2010: 169-176). Bu karşılaştırma, iki örtük niyeti barındırır.

¹² Aynı hassasiyetin farklı bir tezahürü Fuat Köprülü’nün Osmanlı Devleti’nin menşei ve kurumları hakkında da görülür.

İlk olarak, Orta Asya'yı ve Türkiye dışı Türkleri temsil iddiasıyla hareket ettiği görülmektedir. İkinci olarak ise Anadolu merkezli tarih anlatısı yerine Türklerin hepsini masseden ve anayurt vurgusunu Orta Asya'ya kaydıran bir bakış açısını yerleştirmektedir. Bu ikinci vurgu içeriye şarkiyatçılığa bir tepki olarak kabul edilebilir. Yani Batı Türkü ileri, Doğu Türkü geri gibi bir algı yaratılmaması yönünde seçici ve teyakkuz hâlinde davranmıştır. Kongrenin temel olarak Gökaltın'ın ölümü ve Avrupa'da ırkçı nazariyelerin yükselişi sonrası Türk tarihinin köklerini Orta Asya yerine Anadolu'da aramanın bir özeti olduğu göz önünde bulundurulduğunda Togan'ın bildirisi ve savlarının önemi ortaya çıkacaktır zira o aslında bir hatırlatma yapmaktadır. O, Türk'ün tarihinde bir bölünme ve bu bölünmeye dayalı üstünlük-alçaklık algısı yaratılmamasını, Türklüğün bütünlüğünün unutulmamasını vurgulamaktadır. Onun açıklama tarzındaki üslup, daha çok formist bir tarzdadır. Başvurduğu kaynaklar ise genel olarak Çin ve İslam kaynakları olmakla beraber Almanca kaynaklara da sıkça başvurur. Sergileme tarzı daha çok komedi türünde ve ideolojik iması ortakçı garbiyatçılığın baskısı altındadır.

Hasan Cemil(Çambel) Bey, "Ege Medeniyetinin Menşesine Umumi Bir Bakış" isimli bildirisinde konferansının amacının "klasik Grek medeniyetini küçük görmek değil bu medeniyetin köklerinin İyonya ve dolayısı ile medeniyetin beşiği olan Asya olduğunu ifade etmek isterim" der. Ona göre klasik Grek medeniyetinin kök aldığı medeniyet Türklerin kurduğu medeniyettir. Dorlar ve Etiler bu medeniyetten olduğu için Garb kültürünün tarihsel kökleri Asya'dan Anadolu ve Mısır'a oradan da Yunan üzerinden Garb medeniyetine intikal etmiştir. Özellikle Herder ve Dilthey'e atıfla iddiasını Alman düşünürlere teyit ettirir. Şark için ise "bundan yarım asır evvel...Asya, içinde yürünemeyen karanlık bir diyar gibi gösteriliyordu", Batı, Şark konusunda çok zayıf bir bilgiye sahipti der. İnsanlık davasını sahiplenenler dünyanın bir başka yarısını insan yerine koymak noktasında çekinceli davranıyorlardı ona göre. "Beşeriyet tarihi, böyle daha dün denecek yakın bir zamana gelinceye kadar, yarısı karanlık bir alem manzarası gösteriyor, Asya anahtarı bulunmayan kapıların arkasında bir muamma gibi duruyordu. Beşeriyet tarihi sanki Asya'da bitmiş Yunanistanda tekrar başlamıştı" diyerek bu durumu ifade eder (Çambel, 2010: 191).

Söz konusu bilimsel zafiyet bilime için olamazdı elbette(!) ona göre mukaddes kitaplar, anlattıkları tarihe kutsiyet vererek etkileşim imkanını mühürlemişlerdir. Avrupa'da din temelli tarih anlatısı 17.yy sonuna kadar hakimdi. Beşeriyetin tarihi, din temelli doğmaların esiri olarak kalmamalıydı. Bu hümanist aydınlanmacı ton artarak devam eder ve tarihin bilimsel metoduna dair bir anlatı sunar. *Beşeriyetin umumi tarihini* menşesinden bugüne izlemek için o medeniyetin(Garbın) bu günkü sınırlarını incelemek yetersizdir İskitlerle akraba olan Sümerler, Akalar ve Etilerle beraber Mısır medeniyeti de hep birbiri ile bağlantılı olarak meydana gelmiştir Hasan Cemil'e göre. Bu bağlantı demir bir zincir gibidir ve "zincirin iki ucu ise halkalarının dövüldüğü Altay'ın demir ocaklarıdır. Asıl kaynağa bakmak her gözün karı olmadığı gibi takat ve kudret ancak hakikat güneşine bakmaya alışkın gözlerde bulunabilir" (Çambel, 2010: 201-205). Ona göre Yunanlılar tarihi ilerleme olarak görmezler ve medeniyeti saf, etkileşimden uzak farklı bir mecra gibi algılıyorlardı. Oysa "beşeriyet tarihi bütün bir cereyandır" ve farklı milletlerin birbirini etkilemesi ile bütün hale gelmiştir. Yunanlıların tarih bilgisi bugünün "kati ilmi" kriterlerine aykırı olduğu için ona derin manalar atfetmeye gerek yoktur. Onun anlatısında örtük olarak mevcut Garb medeniyetinin tarihi köklerini yerinden oynatma ve medeniyetin lokomotifine "Türkün dimağının ışığını" yansıtmak insanlığa karşı bir vazife gibi görülmektedir. Bu "tarih dışı koridor" denemesi (Durgun, 2011: 168), Türklüğü Batı medeniyeti çerçevesinde, Batı medeniyetini de Orta Asya çerçevesinde yeniden kurma girişiminin *atlambaç* tahtası olarak kurgulanmıştır.

Hasan Cemil'in tarihe dair yorumları ise pozitivist niteliktedir. Tarih, "bir halkayı öbürüne bağlayan büyük bir inkişaf zincirinden başka bir şey değildir." Tarih, bir neden sonuç ilişkisi olduğu gibi tarihi böyle görebilenler için "Bütün beşeriyet tarihi deruni bir vahdettir". O, Leisegang'ın 1931 yılında basılan Denkforman adlı eserinde "Müverrihlerin çoğu bilhassa Şark'a ait meselelerde zalim bir taassubun yahut tarihi bir neşvünema neticesinde kazanamaz bir hale gelen batıl hükmün esiri idiler." alıntısı ile Garb'ın tarih yazıcılığının nesneliliğini kaybettiği ve belki de tarih ilminde medeniyetin garbdan şarka doğru dönmek üzere olduğunu haber verir. Bu anlatıda kendi Osmanlı inkıraz tasvirleri ile paralellikte görülebilir. Garb'ın bu düşüşü medeniyetin babil kulesini boş bırakamaz Hasan Cemil'e göre Türkün tarih bilinci ile medeniyetin aslına avdeti pek uzak değil gibidir. Onun tarzında romantik ve komik tonlar bir aradadır. Anlatısı organisist ve mekanik tonları aynı potada eritir. Hem kendilik hem ötekilik Garbın köklerinde muarızlar yaratılarak yeniden ve yeniden inşa edilmeye çalışılır. Ortakçı garbiyatçılık ile içeriye doğru şarkiyatçılığın izleri görülmektedir.

Şemsettin (Günaltay) Bey, "İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii" başlıklı bildirisinde bugünkü Garb medeniyetinin temellerini İslam medeniyetinin altın çağı olan 8-13.yüzyıl arası dönem olarak işaretler. Şemsettin Bey'e göre, İslam, Garb'da yanlış tasavvur edildiği gibi Türklerin İslam içindeki yeri de anlaşılabilmiş değildir. İslam tarihinde Türklerin oynadığı rol bir ihtilalle başlar ona göre. Bu ihtilal Abbasi saltanatının başladığı Ebu Muslim ihtilalidir ve bu ihtilalin erkanıharbiye reisi Belhli bir Batı Türkü olan Bermerkoğlu Halit'tir. Abbasiler yönetimi Türklerin ve İranlıların hem idarede hem bilim sahasında etkin olduğu bir dönemdir. Bu dönem, İslami Rasyonalizmin ya da Akliye okulunun kurulduğu ve Türklerin "kılıçları ile başardıkları inkılabı fikirleri ile yüksetmeye" koydukları yeni bir başlangıçtır. Türkler, muarız oldukları Arap geleneği ile çatışma hâlinde olmuşlardır. Bu çatışmanın tarafları Arap gelenekçiler ile Türk akılcılardır. "Türk dimağı, doğanın yasalarca ve insanın akılcı işlediğini" Müslümanlara öğretmiştir, bu fikirlerin ilhamı onun kadim Orta Asya

köklerindedir. İslam Rasyonalizmi, kendinden önceki, insanı bir hiç ve Tanrıyı insan suretinde hayal eden Arap gelenekçiliğinden farklıdır ona göre. İnsan, irade sahibidir ve Tanrı insan suretinde değildir diyen bu okul Garb'ın rönesansta yaşadığını ondan 4-5 asır evvel İslam dünyasına yaşattırıştır. Mesela Farabi'nin asırlar evvel açtığı "ruhun mutlak yolu" asırlar sonra Hegel ve Bergsonca ancak keşfedilebilmiştir. Ona göre Haçlı Seferleri bu İslam rasyonalizminin Garb'a yayılmasında ilk karşılaşma anıdır. Kuran, Allah'ın değil peygamberin kelimeleridir. Ku'ran, Allah'ın peygambere ilhamının ürünüdür Şemsettin Bey'e göre. Herhangi bir doğma, ancak yeni şartların yarattığı ilham ortaya çıkıncaya kadar geçerlidir. Mutlak bir din fikri, dimağları köreltir, Türk'ün fitratı bu körlüğe asırlarca direnebilmiştir (Günaltay, 2010: 291-306).

Şemsettin Bey'in üslubu sergileme kipi açısından komedyaya yakındır. O, İslam'ın nihai kısıtlarının Türklerce aşıldığını öne sürer. Öte yandan açıklama açısından formist bir kiple konuşur. Türklük her çağın halaskar kavramının kimlik düzeyindeki ifadesidir. İçeriye doğru şarkiyatçılık ile gizli oryantalizm arasında salınım gösterir açıklamaları, hem Türkler öncesi İslamı Arapçılık olarak hem de Garb'ın İslamı Arap ve İranlılara mal etmesine, dolayısı ile küçük görmesine, tezat bir konum alır.¹³ Onun bu fikirleri Türklerin İslam yorumunun –ya da bir Türk İslam'ının- Batı'yı etkilemesinin yanı sıra, modern ulusların inkişafında milliyetçiliğin yeni bir din hüviyeti kazandığı ve Orta Çağ'daki dinlerin yerini bu yeni; kendi öğretileri, ritüelleri, kutsalları olan seküler dinlerin aldığı savını (Hayes, 2010) hatırlatmaktadır.

Sadri Maksudi(Arsal) "Tarihin Amilleri" başlıklı bildirisinde, tarih incelemelerinde iki esas mesele olduğunu ifade eder. Bunlar, insan gelişiminin amacı ve nedenleridir. Tarihyazım düşüncesini Bousset, Voltaire, Kant-Hegel ve pozitivist dönem olarak dörde ayırır. Ona göre ilkinde ilahi kudret başlıca nedenken Voltaire'in simgelediği Aydınlanma döneminde rasyonalite ve genel yasalar başlıca amildir. Sonrasında ise Kant-Hegel okulu tarihin ideaların işi olduğunu ifade etmiştir. Tarih 19.yüzyılın başında Fransa'da rasyonalist, Almanya'da idealistti. İstisnai olarak Herder ve Montesquieu kendi dönemlerine göre pozitivistler ona göre sonrasında 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başında tarih araştırmalarında arkeoloji, antropoloji ve etnoloji ideal ve rasyonel anlayışların yerini almaya başlamıştır. Yazar, metafizik devri meşrutiyet öncesi ile rasyonalist devri meşrutiyet ile ve pozitivist devri cumhuriyet ile özdeşleştirir (Arsal, 2010: 338-351).

Sadri Maksudi'nin tarihyazım ekollerini aşamalandırması tarihsel ilerleme düşüncesinin şahkasında antropolojik-arkeolojik çalışmaları görür. O, fiili(pratik) ve nazari(teorik) tarih ayrımı yapar. Çünkü tarih pek çok amilden oluşur. Bu pek çok amil, *tarihi sosyoloji* ile fevkalade iç içedir. Sosyolojide modern tarihyazım yöntemi gibi pozitivisttir. Ona göre "Filiyatla beşer ne etmiş" ise onu araştırır, başlıca değişim amilleri şunlardır: fizik ve coğrafya, ruhiyat, büyük mefkureler, ırk, fetih ve göç, iktisadi nedenler, tekamül kanunu, halk, büyük şahsiyetler. Bu amillerden en orijinali fetihlerdir. "Fütühatın, bir tarihi amil olduğuna dair fikir bilhassa bir Türk nazariyesi telakki olunabilir." bu fetihçi tarihsel dönüşümcülük göç ile birlikte ve uzun dönemli etkileri olan fetih hareketleri için geçerlidir (Arsal, 2010: 338-351). O, *büyük şahsiyetlerin* tarihsel değişimdeki etkisini de vurgular. Ya yeni fikir öne sürer ya da bir fikri icra eder" derken Mustafa Kemal'e atıfla *büyük şahsiyetlerin* tarihsel önemini vurgular. Onun tarihyazımsal eğilimi pozitivistken, tarihsel malzemeyi yorumlayışı romantik bir içeriğe sahiptir. İçeriye doğru bir şarkiyatçılık yapar tarih yazımında, kendilerine miras kalan tarih yazımı ile bunda ısrar edenleri bir tarafa koyar. Öte yandan Garb, Şark ve Türk'e dair yorumları daha çok ortakçı bir garbiyatçılığı benimser. Monizme karşı belirli sınırları olan bir bütünlük içinde çok faktörlüğü savunur. Mesela fikirlerin bilimselliği ile etkileri arasında uyum olmayabileceği tezi *icapçı bir bürokratik geleneği* yansıtır. Öte yandan Marx'ın fikirlerini ıslahata yol açan bir cereyan olarak hayırla yad etmek gerektiğini belirterek, Garb düşün geleneğinin olumlu bulduğu yönleri olduğu şeklindeki dönemin aydın duruşunu tekrar eder. Benzer bir konum alış Akçura ve Esat Bey'de de söz konusudur.

Yusuf Hikmet(Bayur) Bey, "Şarkta İnhitat Sebepleri" isimli bildirisinde kendisinin tarihin "kederli kısımları"nı anlatmak durumunda olduğunu ifade eder. O, Türk tarihini incelemek için üç döneme ayırır. İlki, ilk zamanlardan Orta Asya'daki kuraklığa kadar, ikincisi kuraklıktan Selçuklulara kadar ve üçüncüsü Selçuklulardan Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönemdir. Bu ayırım, Osmanlı ve İslam merkezli tarih anlatısına bir alternatif olmak üzere Gökalp'in *Oğuzculuk* (Gökalp, 2014: 40-41) fikri ile benzer bir doğrultuda işler. Orta Asya'da bir iç savaş çıkar. Sebebi, bozkır göçebe halkı ile tarımcı-sulak yurt halkının kuraklıktan kaynaklı nüfusun artışı ve besinin yetmemesi yüzündendir. Bu iç savaş, dünyada medeniyetin terakkisini zayıflatmıştır. 15-16.yüzyılda Altınorda, Timur, Memlük, Babür, Safevi ve İran gibi yerlerde hep Türkler hakimdir. Osmanlı, Türklüğün "öz yurdundan taşan medeniyetin zirvesi"dir bu dönemde. İran'daki Safevilerle aralarında Şiilik-Sünnilik fesadı girmemiş olsa büyük Doğu-Batı Türklüğü arasındaki bağda kesilmemiş olacaktır. Bu altın çağlarda hem Avupalı hem de bazı Kuzey Afrikalı(Fas) elçiler taassup ve haseflerine rağmen Türkün dehasını övmüşlerdir. 19.yüzyılda ise tablo değişir, Osmanlı devleti, istiklalini muhafaza çabası içinde halkada zulmetmeye başlamıştır.

¹³ Türkler İslam'dan evvelde "Tekinler, Tarhanlar, Alimlerden oluşan zedagan sınıfına sahiptir, büyük tüccarlar ise zengin Burjuvaların yerini tutuyorlardı... Burjuva ve zedegan sınıfı prensi tahtından edebiliyordu. Hemen herkes okuma ve yazma biliyor ve kağıt imalatı büyük şehirlerde yaygındı". 17.yy Avrupa'sından bir kesit gibi anlatılan bu bölüm, Türklerin İslam gelmeden önce zaten aydın bir toplumsal örgütlenmeye sahip olduğu fikrini ispatlamak için o günün Avrupa'sının üstün gördüğü yönlerini kopyalıyor. Bu tespitler, Said Halim Paşa'nın Türklük ve İslam konusundaki fikirlerinin tam tersi bir minvalde anlatı sunar. Bkz: Said Halim Paşa (2009) Buhranlarımız. İstanbul: İz Yayıncılık.

Sadrazam, savaş alanında subayları dinleyeceğine müneccimbaşının eşref saatini bekler hale gelmiştir. “Tababet(doktorluk) üfürükçülüğe inkılap etmiş, gemicilik yok olmak derecesine” gelmiştir (Bayur, 2010: 491-495).

Yusuf Hikmet Bey'e göre, bu devrin sonuna doğru şiddetlenen badireleri diğer tarih devirlerinden ayıran şudur: Bütün Türk illerinde Türkler esir, devletleri yok olmuştur. Orta Asya ve Kırım Rus, Hint-Babür ve Mısır İngiliz, işgali ile perişandır. Türk milleti Balkan ve Kafkasya'dan sürülmüştür. Türk milleti umumi olarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu anlatı kahramanının dirilişi ve iyiliğin kazanması ile son bulan romans tarzında bir sahne üslubuna sahiptir. Karşılaştırma kategorileri, çok uluslu bir bütün ile tek bir ulus arasında ve dini niteliği de olan bir karşılaştırmadır. Tarihsel karşılaşmaları tekrardan onaylarcasına, Katoliklik ve Osmanlı İslam'ının iki düşmanlık vesilesi, iki düşman kategori olduğunu yeniden üretmektedir. Anlatının sergileme kipi daha çok trajedi biçimindedir. Yusuf Hikmet Bey, “İslam aleminde asıl olan muhafazakarlıktır ve terakki ancak kaza ve tali eseri olarak husule gelebilir.” derken, örtük olarak istisnai olayların *doğmaları* yıktığını metne zerk etmektedir. O, “Türk aşısı”nın medeniyet ilacı ile yeniliklerin mümkün olduğunu tarihsel olarak açıklama çabasıdır. Bu anlamda içe doğru bir oryantalizm yapar. Ona göre, Galilei ve Tokatlı Lutfi çağdaş iki âlimdir. İkisi de dini emirle idama sürüklenmiştir ama tarihin farklı noktalarına doğru savrulan bir kavşakta iki farklı kültürün mahsulüdürler. İki Katolik taassubunun son çırpınışı, ikincisi Müslüman Türk'ün sükutunu ifade eden eş zamanlı örneklerdir bunlar (Bayur, 2010: 509).

Doğmaları yıkan bu “Türk aşısı” siyasi tarihte dünyevi sembolizasyonları da beraberinde getirir. “Ulu kurtarıcı Mustafa Kemal'e bu seferde ulu bilgelik vasfı ile başvuran” Yusuf Hikmet Bey, Mustafa Kemal'in 1923'teki konuşmasından bir alıntı yapar: “Osmanlı unsuru aslinin hukukunu korurken iktisadiyatını ecnebiye bıraktı. Unsuru asli, savaş meydanlarında gezerken ailesi için üretim yapamazdı. Fakat efendiler, kılıçla fütihat yapanlar, sabanla fütihat yapanlara binnetice terki mevki etmeye mahkumdur” sözüyle feda ve ölümün yanında çalışmanın ve yaşamının önemine dair figüratif bir açıklama yapar (Bayur, 2010: 511-514). Buna göre kılıç, savaş ve ölümleri saban ise emeği ve ekmeği simgeler. Düzdeğişmece kipinin bir diğer örneği olan bu üslup bağlamsal bir tavrın, yani döneme göre icap eden temel insani dürtünün açığa çıkarılmasına yöneliktir.

Yusuf Akçura ise, tarihin bir milletin “cihindeki mevki ve şerefine tayin” edicisi olduğunu ifade eder. Genel tarih içinde Türklerin konumu hem *istibdad* hem de meşrutiyette kati bir şekilde belirlenememiştir ona göre. Bu sorun, Türk tanrısının yardımı ve bir dâhi sayesinde neticeye kavuşmak üzeredir. Akçura, dâhilerin “asırları tenvir eden ilahi varlıklar” olduğunu ve bunların “nurundan feyz alanların hakikati seçecek” olduğunu dile getirir (Akçura, 2010). Onun anlatısı, organisist ve formist tonları bir arada bulundurur. Ayrıca romantik bir dâhilik ve ilâhilik anlatısı uzlaşmacı üslubuna eşlik eder. Ortakçı bir garbiyatçının zorunlulukları ile içeriye doğru oryantalizmin yükü konuşmasının sonunda Akçura'nın nezdinde tüm “haziruna teşmil olunur”. Zaten Akçura'nın perspektifi kongrenin genel ruhudur ve kongreyi yeni bir pespektifle modern ulus inşasının etnik yönünü değiştirme ve bunu bir refleks olarak yapmanın yanında Batı'nın ithamlarına karşı işlevselleştirme noktasına taşıyan unsurlardan biridir

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada yer verilen ve çalışmaya hacimlerinden dolayı dâhil edilmeyen kongre bildirimlerine bakıldığında üç farklı grup seçilebilir. İlk grup daha çok resmîyeti ve genel eğilimleri temsil eden tartışmadan ziyade uzlaşmayı önemseyen Esat Bey(Maarif Vekili Esat Sagay), Yusuf Akçura(TTTC Başkanı) ve Sadri Marksudi (Arsal) Bey'den oluşan gruptur. İkinci gruba daha çok antropolojik-arkeolojik akıma meyilli, Mustafa Kemal'in *sofra* kabinesine dâhil olmuş, yaş olarak daha genç ve ayrıntıya önem veren Yusuf Hikmet (Bayur) Bey, Hasan Cemil (Çambel) Bey, Reşit Galib, Afet (İnan), Şevket Aziz (Kansu) dâhil edilebilir. Üçüncü grup ise ihtiyatlı, kültürel sürekliliğe daha merkezi bir konum atfeden, yazılı belgelere müstenit arşiv araştırmacılığını sürdürme yönünde tavır koyan ve tarih çalışmalarında uzun erimli dönüşümleri açıklamanın gerekliliğine inanan Zeki Velidi(Togan), Köprülüzade Fuat, Samih Rifat (Yalnızgil)'den meydana gelir. İlk grup kongrenin amacının üniversite öncesi ders kitabı için müfredat hazırlamak olduğunu önemserken ikinci grup daha çok bir medeniyet inşa edilmesi gerektiğini merkeze alarak Garb'a karşı kendi kimliğini ispatlama amacını vurgulamaktadır. Üçüncü grup ise kimliğin kültürel haznesinin anlamsızlaştırılmasına karşı bir savunuyu ortaya koymayı amaç edinir. Şemsettin (Günaltay) Bey ve Avram Galanti ise herhangi bir gruplamaya dâhil edilememektedir. Ancak Şemsettin Bey'in ikinci Avram Galanti'nin üçüncü gruba yakın olduğu söylenebilir. Bu gruplamalara göre seçili metinlerin ideolojik, açıklama, sergileme ve poetik kipleri aşağıdaki gibi tablolandırılabilir:

Tablo 2. Kongre Katılımcılarına Dair Bir Tasnif

	1.Grup	2.Grup	3.Grup
İdeolojik İma kipi	Ortakçı garbiyatçılık	Ortakçı garbiyatçılık- içeriye doğru oryantalizm	Ortakçı garbiyatçılık
Açıklama Kipi	Mekanist-formist	Organisist-mekanist	Formist
Sergileme Kipi	Romans	Romans-Komedy	Komedy-Hiciv
Poetik Kip	Eğretileme	Düzdeğişmece	Eğretileme

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Bu tabloya bakarak yapılacak yorumlar elbette bu metnin yazarlarının çıkarımları olarak tartışmaya açıktır. Ancak belirli bir metodoloji ve ilişkilendirme dairesi ile temellendirilerek yapılmıştır. Yine de belirli açıklamalar ve mütevazi genellemeler için imkân sağlayabilir. Öncelikle çizilen kuramsal çerçeveye göre yapılacak bir analizde üç grup olduğu ve bu grupların Türkiye’de farklı tarihyazımsal yönelimlerin olgunlaşmasında zamanla etkili olduğu bugünden bakıldığında ifade edilebilir. Bir diğer ayırt edici yön, nesil farkının yarattığı ayırmadır. Çoğunlukla ikinci grupta bulunan daha genç katılımcılar pozitivist yöntemlere eğilimli görülmektedir. Üçüncü bir ayırt edici unsur olarak, Reşit Galib, Şevket Aziz, Yusuf Hikmet gibi fen bilimleri tahsili görmüş kişilerin antropolojik-arkeolojik yöneme yatkın oldukları söylenebilir. Bu yazarların antropolojik çalışmalarında incelenen konunun fen bilimlerinin metodik ilkelerine uygunluğu önemsenmiştir. Bu nedenle yönetici kadroların arzuladığı hakikat rejimi için, mezkur antropolojik metot elverişli görülmüştür. Dördüncü olarak ortakçı garbiyatçılık genel olarak paylaşılan bir yönelimdir. Modernleşme projesinin Garb’a rağmen ama Garb’ın *makul ve icab* eden yönlerinin alınması ile mümkün olacağı, kimlik inşasında tarihe düşen rolün Garb medeniyeti ve yeni cumhuriyetin ideal yurttaş imgesi arasında bağlantı noktalarını sağlamak olduğu ifade edilebilir.

Kongreye dair genel bir çerçeve çizmek gerekirse:

- Türklerin medeniyet kurucu brakisefal ırk tipine dâhil olduğuna dair görüş birliği sağlanmaya çalışılmıştır.
- Sosyal bilimlerde teori ve pratiğin bir arada olduğu *sentetik* anlayış kabul edilmiştir.
- Fiili ve nazari tarih ayrımı, olay ve yorum arasındaki ayırım çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu durum entelektüel tarihin spekülasyon olarak algılanmasına neden olmuştur.
- Kültürcü ve pozitivist kamplar, tikelci ve tümelci kimlikleri sahiplenir pozisyonlarda konumlanmışlardır. Kimlikteki yarılma, siyasal muhalefeti iktidarın yaklaşımının karşı kampına itmiştir.
- Kendilik, ötekenden üstün olduğu iddia edilen uzak geçmişten başlatılarak yeniden kurulmaya çalışılmıştır.
- Medeniyet tartışması, evrenselci ve fütürist bir amaç ile bütünleştirilmeye çalışıldığı ölçüde gizli şarkiyatçılığın bir göstergesi olmuştur.
- Garb medeniyeti, “vefasızlık ve körlüğünden” bağımsızlık savaşı ile uyanabilmiştir. Kongre bildirilerine hâkim olan siyasi ton reddiyedir. Bu, Türk kimliğini “köylü-bi idrak” tasvirine indirgemeye ve Garb’ın geridelik-mağlubiyet-ikincil ırk anlatısına duyulan çift taraflı bir hıncın reddiyesidir. Erken cumhuriyetin tarihçileri, 19.yüzyılda şarkiyatçının Şarklısı ile Osmanlı’nın millet sisteminin “mesafelisi” arasındaki bocalamasını ulusçu-tarih anlatısına başvurarak sonlandırmak amacındadır. Bu durum, uluslararası siyasetin dalgaları ile de tahrik edilmiştir. Bu dönemde, Aydınlanmacı Batılı ilkeler birer stratejik ülkü iken, döneme özgü politik taktik ile çevrenin arzuları arasındaki gerilim kültür politikalarındaki belirsizliği ve aceleciliği şiddetlendirmiştir.
- Kongre metinleri sadece Osmanlı ve İslam geçmişi ile bir mesafeyi değil aynı zamanda garbın sömürgecilik deneyimi ile aydınlanmacı ilkeleri arasına da bir sınır çekmeyi içerir. Erken cumhuriyetin çekirdek kadrosu, Batı’nın Aydınlanma vaatleri ile sömürgeci ve ideolojik tiranlıkları arasında hem kronolojik hem de nitelik açısından fark olduğu düşüncesini kültür politikaları içerisine zerk etmiştir. Mesela, Osmanlı anlatısındaki kopukluk kadar, Garb’ın Hıristiyan, sömürgeci ve keskin-radikal ideolojileri arasında da bir kopukluk olduğu anlatılmaktadır. Bunun mantıki sonucu ister istemez hem İslam Osmanlısı hem de Hıristiyan Avrupa’nın Türk imajını tersine döndürmektir.
- Osmanlı sonrası elde kalan nüfus, sadece siyasi hattın değil aynı zamanda kültürel hattın da içinde tutulmaya çalışılır. Yeni cumhuriyetin modernleşme programı, Batı’nın modern kurum, davranış, iş görme ve yaşam tarzlarını alımlarken yaşanan kültürel dejenerasyonu tarih ve dil tezleri ile önlemeye çalışılmaktadır. Kongre metinlerine göre Osmanlı mirası verili kültür, sadece İstanbul’la sınırlı olduğu varsayılan bir yüksek-kültür olarak kabul edilirken, Eti, Sümer veya İskit kültürü

Anadolu'da bir yerlerde ve bir şekilde hala yaşıyordu. Bu keşfedilmeyi bekleyen gelenek, Garb ile oluşan farkı anlamlı kılacak, aynı zamanda Garb'ın nesnesi olmaya siper olacak *karşılaşmalar öncesine* bir gönderme taşımaktadır.

-Tarih kongresi, Avrupa'nın orijinalliğine, özelliğine bir şekilde cevap verme amacı taşır. Garbın aşılabilir bir dil protokolü ve entelektüel bir paradigma olduğu tezi tarih öncesinden çürütülmeye çalışılır. Bunu yapmak için repertuarında yer alan bir diğer nota ise İslam-Hıristiyan; sömürgeci-sömürülen vb. şekildeki karşılaşmaların karşılıklı unutulmasıdır. Bu karşılaşmaların gerisine sarkan, karşılaşmaların öncesine uzanan bir tarih anlatısı veya bir köken miti Şarklı imajını açacak alternatif bir arayışı ifade etmektedir.

Seçili metinlerin tarih anlatısının garbiyatçı-şarkiyatçı bilgi üretimi kategorilerinden hangisine dâhil olduğu, anlatının üslubu ile içeriğinin incelenmesinin yanı sıra anlatının bağlam ve hedeflerinin de incelemelerle ne ölçüde örtüştüğünün açığa çıkarılması ile olanaklı kılınmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Garb, bir imaj olarak yeniden ve yeniden kurgulanmış, kimlik politikalarına içkin tarih müfredatı kendilik açısından bir kesinlik, öteki açısından ise *titrek* sınırlar üretimi için seferber edilmiştir.

Bununla birlikte kongre, modern bir ulus inşası sürecinin etnik bir geçmişe dayandırılması açısından etno-sembolist perspektif ile de ele alınmaya çalışılmış ve Türk milletinin modern formunun oluşumunda etnik tarihin –yön değiştirerek de olsa- belirleyiciliğini koruduğu ve kongrenin genel ruhunun oluşumunda belirleyici olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- And, Metin. (1984) "Atatürk and Arts, with Special Reference to Music and Theater" Ed: Jacob M. Landau. Atatürk and Modernization of Turkey (1984) 1.Baskı. Colarado: Westview Press
- Aristoteles. (2018) Politika, (Çev:Özgüç Orhan) 1.Baskı, İstanbul Pinhan Yayınları,
- Armstrong, John. (1982) Nation before Nationalism, 1.Baskı. USA:The University of North Carolina Press,
- Azak, Umut. (2010) Türkiye'de Kemalist Modernizasyona Bir Tepki: Menemen Olayı ve Bir Mitin Yaratılıp Tartışılması:1930-1931 (Ed:Touraj Atabaki) Devlet ve Maduniyet Türkiye ve İran'da Modernleşme, Toplum ve Devlet. Çev:Serhan Afacan). 1.Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Bachelard, Gaston. (2015) Mekanın Poetikası, Çev: Aykut Derman, 1.Baskı. İstanbul: Kesit Yayıncılık
- Bakic-Hayden, Milica. (1995) Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia", *Slavic Review*
- Berktaş, Halil. (1983) "Tarih Çalışmaları" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 9. İstanbul: İletişim Yayınları
- Breisach, Ernst. (2018) Tarihyazım, Çev: Hülya Kocaoluk. 3.Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları
- Buruma, Ian., Margalit, Avishai. (2004) Occidentalism: The West in the Eyes of its Enemies, New York: Penguin Press
- Macartney, C.A. (1934) "National States and National Minorities". Ed:Stuart Woolf, Nationalism in Europe, 1815 to Present (1996).1.Baskı. London: Routledge
- Canefe, Nergis. (2002) "Turkish Nationalism and Ethno-Symbolic Analysis: The Rule of Exception" *Nations and Nationalisms*, (8) 2
- Celalzade Mustafa, Selimname. (Transkripsiyon:Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar) Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Copeaux, Etienne (1998) Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine 1.Baskı (Çev:Ali Berktaş) İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Tarih Vakfı Yayınları
- Çelik, Hasan B. (2018) Etno-sembolizm Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Analizi, Gazi Ün. SBE Y.Lisans Tezi
- Çiçek, Nazan (2012) "The Role of Mass Education in Nation-Building in the Ottoman Empire and the Turkish Republic, 1870–1930" (Ed: Laurence Brockliss, Nicola Sheldon) Mass Education and the Limits of State Building,c.1870–1930, 1.Baskı. Palgrave Press
- De Certeau, Michel, (2020) Tarihyazım (Çev:Oğuz Adanır) 1.Baskı. Ankara: Doğu-Batı Yayınları
- Deringil, Selim (1998) "From Ottoman to Turkey Self-Image and Social Engineering in Turkey", Ed: (Dru C. Gladney) Making Majorities: Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey, and the United States, Stanford University Press
- Durgun, Sezgi, (2011) Memalik-i Şahanedden Vatana. 1.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları

- Filipoviç, Nedim, (1991) "Müellif Hakkında Not", (Haz:Fuat Köprülü) Osmanlı Devletinin Kuruluşu. (Çev:Tayyip Okıç) 4.Baskı. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Findley, Carte V., (2016) Modern Türkiye Tarihi, İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007, (Çev:Güneş Aras) 5.Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları
- Frye, Northop. (1973) Anatomy of Criticism: Four Essays, 3.Baskı. Princeton University Press
- Georgeon, François. (2006) Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900-1930 Seçilmiş Makaleler. 1.Baskı (Çev:Ali Berktaş) İstanbul: YKY
- Gökalp, Ziya. (2014) Türkçülüğün Esasları. İstanbul. (Haz: Salim Çonoğlu). Ötüken Yayınları
- Hanioğlu, Şükrü. (2016) "Modern Osmanlı Dönemi" (Der: Metin Heper, Sabri Sayarı) Dünden Bugüne Türkiye. (Çev:Kıvanç Tanrıyar) İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- İslamoğlu, Huricihan. (2020) "Açılış" (Der.Huricihan İslamoğlu) Neden Avrupa Tarihi? (Çev:Simten Çoşar, Özgür Gökmen, Yıldırım Karagöz) 3.Baskı. İstanbul:İletişim Yayınları
- Benda, Julien. (2007) Treason of the Intellectuals (Çev: Richard Aldington) Transaction Publishers, New Jersey
- Karpat, Kemal. (1991) "The Republican People's Party (1923-1945)". (Ed: Metin Heper) Political Parties and Democracy in Turkey. (1991). 1.Baskı. London&Newyork: I.B. Tauris & Co Ltd
- Makdisi, Ussama. (2003-2004) "Edward Said ve Tarihyazımı", *Toplum ve Bilim*, 99-Kış,
- Mardin, Şerif. (2017) Türkiye'de Din ve Siyaset. (Der: Mümtazer Türköne, Tuncay Önder) 21.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları,
- Mardin, Şerif, (2002) "Playing Games with Name" (Ed:Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber) Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey, Lon&NY:I.B.Tauris
- Mardin, Şerif. (2015) İdeoloji, 17.Baskı. İstanbul:İletişim Yayınları,
- Mardin, Şerif. (2013) Siyasal ve Sosyal Bilimler. 13. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Munslow, Alun (2021), Tarihin Yapısökümü, Çev:Abdullah Yılmaz. Albaraka Yayınları
- Machiavelli, Niccola. (2008) The Prince, (Çev: James B. Atkinson), Cambridge: Hackett Publishing Company,
- Owen, Roger. "Ortadoğu Perspektifinde Modernleşme Projeleri" (Ed: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba). Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik. (Çev:Nurettin Elhüseyni) 2.Baskı. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 200-207
- Özkırımlı, Umut. (2017) Milliyetçilik Kuramları, 7.Baskı. Ankara: Doğu-Batı Yayınları,
- Said, Edward. (2014) Şarkiyatçılık. 8.Baskı. (Çev: Berna Ünler). İstanbul: Metis Yayınları
- Smith, D. Anthony. (1995), Milli Kimlik, 1.Baskı. Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları
- Smith, D. Anthony. (2003), Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, Çev:Derya Kömürçü, İstanbul:Everest Yayınları,
- Steinhell, Zeev. (1986) Neither Right nor Left Fascist Ideology in France 1.Baskı. (Çev: David Maisel) New Jersey: Princeton University Press,
- Timur, Taner, (2000) Toplumsal Değişme ve Üniversiteler, 1.Baskı. Ankara: İmge Yayınları
- Toprak, Zafer (2015) Darwin'den Dersime Cumhuriyet ve Antropoloji. 3.Baskı. İstanbul: Doğan Kitap
- Üstel, Füsun. (2004) İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931. 2.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Venn, Couze. (2000) Occidentalism, Modernity and Subjectivity, Lon& New Delhi: Sage Publications
- Vergés, Françoise. (2004) "Postcolonial Challenges" (Ed:Nicholas Gane) The Future of Social Theory, Lon&NY: Continuum Press
- White, Hayden. (1973) Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe, Baltimore&Lon: The Johns Hopkins University Press
- Hayden, White. (1975), Historicism, History and the Figurative Imagination, *History and Theory*,

- Xiao-mei, Chen. (1995) *Occidentalism: A theory of Counter Discourse in post Mao China*, New York: Oxford University Press
- Kezer, Zeynep. (2015) *Building Modern Turkey: State, Space, and Ideology in the Early Republic*, University of Pittsburgh Press
- Zürcher, Eric Jan. (2005) *İslam Milliyetçiliğinin Dili: Savaş, Devrim, Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi 1908-1928*. (Çev: Ergun Aydınoglu) 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Birinci Türk Tarih Kongresi Bildirileri:
- Galanti, Avram. (1932) "Akvamı Kadimi Şarkıye Hakkında Bazı Mülâhazalar" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Esat Bey, (1932) "Açılış" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Hasan Cemil, (1932) "Ege Medeniyetinin Menşesine Umumi Bir Bakış" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Muallim Afet (1932) "Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış". Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Köprülüzade Fuad, (1932) "Tartışma", Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Reşit Galip, (1932) "Türk İrk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Sadri Marksudi (1932) "Tarihin Amilleri" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Samih Rifat, (1932) "Türkçe ve Diğer Lisanlar Arasında: Avrupa'nın Tarihten Evvelki Lisaniyatından Türkçenin İzleri" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Şemsettin Bey, (1932) "İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Şevket Aziz (1932) "Tartışma" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Akçuraoglu Yusuf (1932) "Kapanış" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Yusuf Hikmet (1932) "Şarkta İnhitat Sebepleri" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Zayti, Frenc (1932) "Hint Akraba Kavimleri Arasında" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi
- Zeki Velidi, (1932) "Orta Asya'da Kuraklık Meselesi" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (2010) Birinci Türk Tarih Kongresi 02-11 Temmuz 1932. Ankara: TTK Yayınevi

Extended Abstract

AimandScope

The aim of this article is to explain the effect of historical narrative and historians on the identity politics of the Early Republican period. The article focuses on the 1st Turkish History Congress as a representative example. The relationship between identity and history is revealed by analyzing the turn of phrase and content of the congress papers. The mode of the papers has been examined within the framework of Hayden White's method emphasizing the narrative styles. The content of the papers, on the other hand, has been evaluated by considering the orientalism-occidentalism dilemma. The historiography practice of the Early Republic as a nation-building moment was discussed within the framework of the ethno-history approach. It is thought that the congress participants comprehend the nation from an ethno-symbolic perspective. The main question at the center of the article is whether the diversification of Early Republican historiography within itself created separate paths that would lead to the relationship between different identity imaginations and historical knowledge.

Methods

Literature review was used as a method in the article. In addition, the papers in the congress were examined with the historical analysis method. Comparative analysis method was also used on the axis of orientalism-occidentalism dilemma.

Findings

The main findings of the article are the classification of the congress papers discussed in the article. Considering the congress papers included in this study, which were not included in the study due to their volume, three different groups can be selected. The first group is composed of Esat Bey, Yusuf Akçura and Sadri Marksudi (Arsal) Bey, who represent more formality and general tendencies and care about compromise rather than discussion. This group includes Yusuf Hikmet (Bayur) Bey, Hasan Cemil (Çambel) Bey, Reşit Galib, Afet (İnan), Şevket Aziz (Kansu), who were close to the anthropological-archaeological movement, were part of Mustafa Kemal's cabinet, were younger in age and attached importance to detail. The third group consists of Zeki Velidi (Togan), Köprülüzade Fuat, Samih Rifat (Yalnızgil), who are cautious, who attribute a more central position to cultural continuity, who favor the continuation of archival research based on written documents, and who believe in the necessity of explaining long-term transformations in historical studies. The first group emphasized that the purpose of the congress was to prepare curricula for pre-university textbooks. This group focuses more on the need to build a civilization and emphasizes the aim of proving one's own identity against the West. The third group aims to argue against the trivialization of the cultural reservoir of identity. Şemsettin (Günaltay) Bey and Avram Galanti cannot be included in any grouping. However, it can be said that Şemsettin Bey is close to this group and Avram Galanti to the third group.

Conclusion

At the most basic level, the article tries to explain which of the selected texts' historical narratives belongs to which of the categories of the orientalist-occidental knowledge production. In addition to examining the style and content of the historical narrative, the extent to which the context and goals of this narrative coincide with the investigations was also revealed. However, the congress was tried to be explained from an ethno-symbolist perspective in terms of basing the process of building a modern nation on an ethnic past. It can be stated that the ethnic history remained decisive in the formation of the modern form of the Turkish nation and was decisive in the formation of the general spirit of the congress.